

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра політології

Бакалаврська робота
Освітній ступінь – бакалавр

На тему:
«Ціннісні відмінності сучасних регіонів України»

Виконала: студентка 4-го року навчання
Спеціальності

052 Політологія

Щербак Віра Андріївна

Керівник: Амельченко Н. А.,

Кандидатка філософських наук,
доцентка кафедри політології НаУКМА

Рецензент _Прізвище, ініціали

Бакалаврська робота захищена

З оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« » _____ 20 ____ р.

Київ – 2022 р.

ПЛАН

Вступ	с. 3- 6
1. Поняття цінностей у сучасних теоріях та їх визначення	с. 7-21
1.1. Концептуалізація феномену цінностей	с. 7-10
1.2. Розуміння цінностей та їхньої динаміки за Р. Інглхартом	с. 11-16
1.2.1. Класифікація цінностей Р. Інглхартом	с. 11-13
1.2.2. Зміна цінностей протягом історичних періодів	с. 13-16
1.3. Методологія дослідження цінностей Ш. Шварца	с. 16-21
2. Ціннісні відмінності регіонів України	с. 22-38
2.1. Цінності українців та їх динаміка	с. 22-24
2.2 Результати дослідження	с. 24-38
3. Подальший розвиток українських цінностей та чинники, які на це впливають	с. 39-55
3.1. Ідентичність як цінність	с. 39-47
3.2. Формування цінностей української молоді	с. 47-52
3.3. Майбутнє українських цінностей	с. 52-55
Висновки	с. 56-58
Список використаних джерел та літератури	с. 56-63
Додаки	
Анотація	

ВСТУП

Питання цінностей завжди було дискурсивним в українському суспільстві. За час української незалежності на рівні стереотипу закріпилася думка про відмінність Заходу та Сходу України в питанні цінностей. Наприклад, те що Захід доволі релігійний, сімейний, орієнтований на Європу, має сильну українську ідентичність, а Схід при цьому повна його протилежність. Цю «відмінність» дуже часто люблять використовувати політики, що має негативний вплив на формування єдності українців, як на рівні ідентичності, так і на рівні інших цінностей.

На перший погляд, може здатися, що питання цінностей не є таким важливим, проте це помилкова думка. Від цінностей напряду залежить демократичний та економічний розвиток країни. Відсутність єдності щодо цінностей в суспільстві буде заважати у виробленні загальної політики та збивати курс розвитку держави.

Проблема також полягає в тому, що поняття цінностей доволі обширне. Його досліджують не лише в політології, але й в історії, соціології, економіці тощо. Відсутність єдиного бачення щодо того, що саме собою являють цінності і, що вкладається в цей термін, також вводить в оману і робить це поняття доволі маніпулятивним. Загалом, про цінності писали: М. Вебер, В. Канке, К. Клукхон, Т. Парсонс, Г. Ріккерт, М. Рокіч, П. Сорокін. Проблему цінностей у сучасному світі та що впливає на їхні трансформації висвітлювали: Н. Бергрєн та Т. Нільсон, Е. Х. Вітте, А. Станціу та К. Бєнке, Г. Датлер, В. Ягодзінський та П. Шмідт, Р. Інглхарт, К. Кшиштофєк, Б. Максвуйні, Ш. Шврц. Питання цінностей українців досліджували: К. Нагорняк, О. Будник, Г. Кацпрєвич та Й. Конєчна-Саламатін, М. Рябчук і, звичайно, не можна не згадати про Я. Грицака та його внесок у дослідження українських цінностей. Кожен з вищезазначених вчених розкривав окремий аспект щодо того, що таке цінності та як їх досліджувати.

Ознайомившись з роботами цих авторів, ми сформуєвали наступне визначення поняття цінностей: цінності – це стійкі переконання, ідеали, які визначають

глибинну мотивацію дій індивіда. Важливим моментом є те, що цінності можуть бути неусвідомленими чинниками того, як буде діяти індивід.

Основний акцент в роботі ми робили на вивченні методології Р. Інглхарта та Ш. Шварца, адже їхні розробки зараз застосовуються практично для проведення соціологічних досліджень світових та європейських цінностей такими центрами, як World Value Service та European value Study відповідно. Р. Інглхарт наголошує на взаємозв'язку між економікою, державною політикою та цінностями. Якщо індивід відчуває економічну безпеку, то його цінності будуть спрямовуватися у бік постматеріальних, відповідно щоб якось вплинути на цінності населення держава має стимулювати економіку, адже від цінностей громадян залежить шлях розвитку країни. Ш. Шварц, у свою чергу, акцентує увагу на наданні пріоритетів цінностей та на факті того, що вони є суцього індивідуальними.

Це допомогло нам сформулювати методологію для дослідження ціннісних відмінностей сучасних регіонів України, а також зробити прогноз щодо подальшого розвитку цінностей українців в умовах війни, глобалізації, зміни поколінь.

Під час ознайомлення з джерелами та літературою, нами так і не було знайдено досліджень щодо розгляду цінностей по всіх регіонах України. Загалом, порівнювали або окремі регіони, наприклад, Схід та Південь (монографія Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса), або ж порівняння цінностей України з іншими країнами (дослідження К. Нагорняк). У свою чергу дослідження World Value Service аналізує дані лише по віковій та статевій приналежності (відмінність у цінностях між чоловіками та жінками, різниця цінностей різних поколінь).

Для проведення дослідження було взято дані за 2020 рік щодо цінностей українців від World Value Service. На жаль, більш актуального та такого всеохоплюючого всеукраїнського опитувальника про цінності в Україні знайдено не було. Анкета дослідження складається з 290 питань. Нами було виділено 9 категорій, для виявлення ціннісних відмінностей українців за допомогою регресійного аналізу. Цими категоріями стали: сім'я, релігія,

гендерна рівність, сприйняття «інших», ставлення до громадянського суспільства, гедонізм, ставлення до державної влади, відчуття безпеки та фінансове благополуччя. Ці категорії не просто допомогли нам визначити чи є відмінність у цінностях, але й продемонстрували, наскільки українці близькі до постматеріальних цінностей. Дотримуючись розподілення World Value Service територію України було поділено на 8 регіонів: West 1 (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська області), West 2 (Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області), Kyiv-city, South (Миколаївська, Одеська, Херсонська області), North (Житомирська, Київська, Чернігівська області), East 1 (Дніпропетровська, Сумська, Харківська області), East 2 (Запорізька, Донецька, Луганська області¹), Centre (Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області).

Нами було проведено регресійний аналіз у програмі Statistica для виявлення відмінностей цінностей між регіонами. Загалом, аналіз показав, що суттєвої відмінності по цінностях українців нема. Звичайно, у кожній категорії було виявлено один чи два регіони, які вибиваються із загальної картини, проте ці відхилення не значні, що має сприяти виробленню єдиної державної політики. Результати дослідження також показали, що українці перебувають у просторі цінностей добробуту, що є перехідною ланкою до постматеріальних цінностей. Головна розбіжність полягає у розумінні і відчутті української ідентичності. Якщо на сході нашої країни українськість розуміється як громадянство без прив'язки до мови і певної інтерпретації історії, то в Галичині дуже важливими маркерами українськості є мова і героїчна, антиросійська версія історії України.

Важливим питанням залишається і те, що буде з українськими цінностями по закінченню війни, адже кризові ситуації, такі як революції чи війна, мають доволі сильний вплив на зміну цінностей та можливий відкат до традиційних цінностей.

¹ Опитування у Донецькій та Луганській області проводилися на підконтрольній Україні території станом на 2 лютого 2019 року

Аби цього не трапилось, держава має підтримувати економіку країни для того, щоб населення не відчувало фінансової небезпеки.

Метою нашої роботи є: визначити наявність чи відсутність ціннісних відмінностей сучасних регіонів України.

Для реалізації даної мети нами було поставлено такі **завдання**:

1. Операціоналізувати поняття цінностей та окреслити основні поняття теорій цінностей Р. Інглхарта та Ш. Шварца
2. Виокремити значення ідентичності в ціннісному просторі
3. З'ясувати ціннісну відмінність між регіонами України
4. Визначити можливий шлях розвитку цінностей українців

Об'єкт дослідження: цінності українців

Предмет дослідження: регіональні відмінності цінностей українців

Методологія дослідження: У якості теоретико-методологічного підґрунтя дослідження застосовано концепції цінностей Р. Інглхарта і Ш. Шварца, теорію політики визнання ідентичностей Ч. Тейлора, наробки Я. Грицака у порівнянні цінностей та суспільних ідентичностей різних регіонів України. Для проведення дослідження ми використовували наступні **методи**: аналітичний, прогностичний, порівняльний, кореляційно-регресійний аналіз показників.

Джерельну базу складають дані World Value Service по Україні за 2020 рік, а також результати дослідження цінностей українців під керівництвом Я. Грицака.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Обсяг роботи – 70 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ЦІННОСТЕЙ У СУЧАСНИХ ТЕОРІЯХ ТА ЇХ ВИЗНАЧЕННЯ

1.1. Концептуалізація феномену цінностей

У сучасному політичному просторі часто апелюють поняттям цінностей. Наприклад, відмова від легалізації одностатевих шлюбів з посиланням на те, що це суперечить «традиційним» або «сімейним цінностям». Однак, при цьому пояснити конкретно, що під ними мається на увазі ніхто не може, адже в одне і те саме поняття, люди можуть вкладати різний зміст. Відповідно, цінності загалом стають доволі таки маніпулятивним засобом для реалізації певної політики. Однак, ми не будемо робити поспішних висновків і для початку спробуємо розібратися з тим, що таке цінності та як саме вони впливають на взаємовідносини влади та суспільства.

Одне визначення цінностей дати доволі важко. Науковці часто характеризують його з вигідної для них позиції та включають лише необхідні для їхнього дослідження елементи. Для М. Вебера та Т. Парсонса цінності – це узагальнені цілі й засоби їх досягнення, які виконують роль фундаментальних норм. Тобто дослідники відштовхуються від того, що «цінності» допомагають вибудувати певну політику та отримати суспільне схвалення обраного шляху. На основі цінностей суспільства формується і культура². Т. Парсонс вважає, що саме не об'єктивні закони впливають на соціум, а саме погляди людей на життя. Цінності – є для нього ідеалом, у той час як норми постають функціональними, тобто спробою втілити ці ідеали³.

П. Сорокін надає визначення цінностей як результат еволюції суспільства і індивідуального досвіду. Дане пояснення акцентує нашу увагу не лише на тому, що цінності формуються суспільством, але й підкреслює роль окремого індивіда. Якщо для особи свобода слова представляє цінність, то відповідно вона буде

² Кучеренко І. Сутність, функції та джерела політичних цінностей. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kucherenko_sutnist.pdf

³ Parsons T. The Social System. — Glencoe: Free Press, 1951. — P. 12

шукати інших, хто її розділяє і опісля поширювати її на все суспільство. П. Сорокін також наголошує на фундаментальній ролі цінностей під час формування будь-якої культури⁴.

З роками, визначення цінностей стає більш комплексним. Так, наприклад, К. К्लукхоном, додає, що цінності це також набір афективних та когнітивних символів, які формалізують уявлення про бажане⁵. Відповідно, стає зрозуміло, що цінності є нематеріальними. Їх неможливо відчуті фізично. Щось становить цінність лише в голові, в уявленні окремого індивіда. Навіть, якщо ми кажемо про матеріальні блага, такі як гроші чи багатство – це всеодно залишається в когнітивному просторі. Ще Г. Зіммель відзначав, що природа цінностей існує окремо та доповнює реальність кожного індивіда⁶. Відповідно і гроші мають цінність лише у цій додатковій реальності, а для людей вони перетворюються на самоціль.

Думку про когнітивний вектор цінностей продовжив В. Канке, який наголошував на тому, що людина підпорядковується певним ціннісним узагальненням, які формуються в мисленні та мові, а опісля виражаються у вчинках самої людини⁷. Тобто, тут йде поєднання когнітивної та дискурсивної складової цінностей.

М. Рокіч, у свою чергу, надає наступне визначення цінностей: «стійке переконання, що певний спосіб поведінки чи мета існування має значення з особистого погляду індивіду, на відмінну від протилежного способу поведінки чи мети існування»⁸. Дослідник знову ж таки підкреслює індивідуальний характер цінностей, проте також акцентує увагу на можливому конфлікті з

⁴Сорокін П. Человек. Цивилизация. Общество.
URL: <https://sociology.knu.ua/sites/default/files/library/elclosed/sorokin.pdf>

⁵ Kluckhohn C. Values and Value Orientations in the Theory of Action // Towards a General Theory of Action / Ed. By T. Parsons, E. Shils. — Cambridge: Harvard UP, 1951. — P. 388–433

⁶ Trigilia C. The origins and developments of capitalism. 39 p.

⁷ Канке В. Этика ответственности. Теория морали будущего. — М.: Ло-гос, 2003. — С. 28

⁸ Rockeach M. The nature of human values.
URL: <https://archive.org/details/natureofhumanval00roke>

«іншими», тобто з тими, з ким цінності є відмінними. Знову ж таки, що становить цінність для однієї людини може бути абсолютно нічим для іншої.

Ці визначення базуються на тому, що цінності в суспільстві формуються «знизу-вверх». Відповідно, держава бачить, що у населення можливість самореалізації індивіда становить цінність і відповідно адаптує політику під цей запит суспільства. Однак, Г. Ріккерт висуває протилежну думку, зазначаючи, що держава може поширювати певні цінності в суспільстві, тобто працювати за схемою «зверху-вниз». Для автора цінності є системним елементом, який створює певну культуру, приписуючи дійсності етичні, естетичні, релігійні, правові та політичні ідеали, однак, при цьому вони не відносяться ні до об'єкта, ні до суб'єкта. Вони існують в самотійному царстві, окремо від об'єкта та суб'єкта. Цінності для Г. Ріккерта є інтерсуб'єктивними, а, отже, вони не піддаються оцінці, адже кожна оцінка є суб'єктивною⁹.

Ш. Шварц підсумовуючи набуття минулих дослідників щодо цінностей вивів наступні характеристики:

- цінності – це поняття або переконання, які нерозривно пов'язані з емоціями
- цінності – це мотиваційна конструкція, тобто вони відображають бажані цілі, до яких прагнуть люди, тобто стосуються бажаних кінцевих станів або поведінки
- цінності – виходять за межі конкретних дій і ситуацій, тобто є трансцендентними
- цінності – є критеріями оцінки дій, політики, подій та служать певними критеріями для вибору
- цінності створюють упорядковану систему ціннісних пріоритетів тобто мають певну ієрархію¹⁰.

⁹ Ріккерт Г. Понятие философии / Г. Риккерт // Науки о природе и науки о культуре ; [пер. с нем. А. Ф. Зотова]. – М. : Республика, 1998. – 413 с.

¹⁰ Schwartz S. H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. URL: https://www.researchgate.net/publication/230557790_Universals_in_the_Content_and_Structure_of_Values_Theoretical_Advances_and_Empirical_Tests_in_20_Countries

За допомогою цих характеристик можна чітко побачити, що цінності відрізняються від ідеологічних переконань, правових норм та інтересів як більш глибинна мотиваційна структура, що визначає всі інші мотиви поведінки індивіда або соціальної групи. Навіть коли ми говоримо про конкретну цінність, то вона частіше за все буде обмежена лише методологією, яку використовує дослідник, тобто буде вписана в рамки уявлення автора про цю цінність.

На даному етапі ми розібралися з тим, що таке цінність сама по собі окремо. Проте, важливо звернути увагу на останню характеристику цінностей, яку надавав Ш. Шварц, стосовно того, що цінності на індивідуальному чи груповому рівні мають певне ранжування і при їхній оцінці необхідно звертати увагу не на одиничну цінність, а саме на систему цінностей. Про це у свій час ще зазначав Т. Парсонс. Стосовно того, що дослідник вважав цінностями, то це певні шаблонні концепції бажаної спрямованої дії.

Важливим аспектом теорії цінностей Т. Парсонса є те, що для нього система цінностей є доволі складною культурною сутністю і відповідно змінити її не так вже і легко. Змінам частіше може піддаватися окремі частини, ніж повністю вся система. Саме тому, коли кажуть про «зміну цінностей» необхідно звернути увагу та відповісти на наступні питання:

1. По-перше, що ви маєте на увазі під зміною цінностей?
2. Які частини системи цінностей змінилися?
3. Чи все змінилося точно все, або деякі частини змінилися, а інші ні.
4. Чи змінилися різні частини по-різному?¹¹

Отже, якщо проаналізувати усі запропоновані дослідниками визначення цінностей, то можна зробити наступний висновок, що цінності – це стійкі переконання, ідеали, які визначають мотивацію дій індивіда. Звичайно, в одному короткому визначенні важко охопити всі аспекти того, що таке цінності. Однак, найголовніші аспекти воно зачіпає.

¹¹ Moss L. S., Savchenko A. Talcott Parsons: Economic Sociologist of the 20th Century. 2006. 256 p.

1.2. Розуміння цінностей та їхньої динаміки за Р. Інглхарт

1.2.1. Класифікація цінностей Р. Інглхарт

Як ми можемо констатувати культура та система цінностей це не те, що змінюється в одну мить. Р. Інглхарт зазначає, що цінності формуються протягом раннього віку (тобто дитинство та підлітковий вік) і вже у більш свідомому віці їх може змінити лише певна екстремальна ситуація¹². Ш. Шварц доповнює і говорить про те, що людям характерно змінювати цінності протягом життя¹³. Однак, це скоріше не зміна цінностей, а зміна їх пріоритетності, їхньої ієрархії. Наприклад, чим дорослішою стає людина, тим більш характерною для неї є цінність безпеки.

Коли ми говоримо про систему цінностей, то варто пам'ятати, що в ній діють такі ж самі принципи як і на одиничних цінностях. Тобто, система цінностей індивіда чи суспільства є наслідком певних економічних, соціокультурних та індивідуальних чинників. Стосовно того, як економіка впливає на систему цінностей, то про це зазначав вищезгаданий Р. Інглхарт.

Згідно його теорії існує 3 види цінностей: цінності виживання, цінності добробуту та постматеріальні (постмодерні) цінності. Кожна система цінностей відображає певний стан суспільства та індивіда. Відповідно цінності виживання формуються, коли людина не відчуває економічної стабільності, захищеності, відсутнє почуття екзистенційної безпеки, тобто наявна невпевненість у завтрашньому дні. Цінності виживання говорять про те, що все, що турбує індивіда це як забезпечити якісь базові потреби для себе: їжа, дах над головою. В такому аграрному суспільстві засуджується певна соціальна мобільність і про неї майже ніхто не задумується. Найбільшу цінність має земля як джерело багатства і відповідно, якщо вона є в людини, він/вона не буде задумуватися над

¹² Інглхарт Р. Постмодерн: Меняющиеся ценности и изменяющиеся общества//Полис, 1997, №4.

¹³ Schwartz S. H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. URL: https://www.researchgate.net/publication/230557790_Universals_in_the_Content_and_Structure_of_Values_Theoretical_Advances_and_Empirical_Tests_in_20_Countries

тим, щоб змінити місце проживання. При цьому, ця боротьба за землю може перекривати будь-які уявлення про добро та зло. А також певні економічні накопичення засуджувалися. І саме в цей момент почали диктуватися певні культурні норми, які заборонили вбивство та почали обмежувати репродуктивність. Вирішальну роль у розповсюдженні цих норм зіграла як раз церква та/або держава¹⁴.

Стосовно цінностей добробуту то вони починають поширюватися, коли частка населення, яка працює в аграрному секторі почала бути меншою, за частку населення, яка працює в промисловості. Індустріалізація забезпечила певну мобільність населення, розвинула відчуття захищеності, накопичення капіталу перестало засуджуватися. Промислова революція перекроїла структуру населення: частка бідняків стала набагато меншою, а тих хто живе в достатку більшою. Відповідно все це призвело до зміни системи цінностей. Більшу увагу почали приділяти спілкуванню та саморозвитку. Однак, при цьому праця була дегуманізована, нецікавою та іноді навіть позбавлена сенсу.

Такий стан цінностей підтримувався до Другої світової війни. Після її закінчення покоління, яке народилося не знало, що таке війна, що таке економічна криза. Вони жили в достатку та добробуті. Саме тому, вони не розуміли монотонну і дегуманізовану роботу. Для них на перше місце виходить самовираження, а не економічна ефективність, акцентується увага на якості життя. За рахунок цього акцент з роботи, яка приносить хороший дохід, переходить на роботу, яка сприяє саморозвитку, є цікавою та осмисленою. Тут вже можна казати про пошук власного призначення. Для суспільства постмодерна характерне зменшення впливу ієрархічних інститутів, жорстких соціальних норм, а також розширення сфери індивідуального вибору та масової участі. Відповідно, формується міжгенераційний розрив між поколінням, яке

¹⁴ Инглхарт Р. Постмодерн: Меняющиеся ценности и изменяющиеся общества//Полис, 1997, №4.

живе за цінностями добробуту і поколінням, у яких сформувалися постмодерні/постматеріалістичні цінності¹⁵.

Незважаючи на те, що всі ці зміни цінності певним чином пов'язані з економічними змінами та розвитком країн, однак Р. Інглхарт наголошує на тому, що прямого зв'язку між економікою та становленням постмодерних цінностей немає, адже це все залежить від індивідуального відчуття захищеності та безпеки особи, а не рівень її економічного розвитку. Також не варто забувати, що ці три ціннісні системи не є невідворотними. Тобто, якщо суспільство перейняло постматеріалістичні цінності це не означає, що в один момент вони не повернуться до цінностей добробуту. Адже, дослідження Р. Інглхарта показало, що після досягнення певного рівня економічного розвитку в державі економіка починає мінімально впливати на суб'єктивне благополуччя індивіда. При чому на початковій стадії росту економіки все як раз навпаки: мінімальні зміни можуть кардинально вплинути на відчуття безпеки та захищеності¹⁶.

1.2.2. Зміна цінностей протягом історичних періодів

Р. Інглхарт також пояснює як змінюються цінності протягом індустріалізації та постіндустріалізації. Не можна заперечувати факт, що індустріалізація вплинула на кожен сферу життя суспільства і цінності не є винятком. Дослідження Інглхарта показало, що індустріалізація сприяла «раціоналізації влади, але не емансипацію від неї». Як відомо індустріалізація покращує мобілізацію населення, відбувається введення загального виборчого права, тобто забезпечується краща участь громадян у політичному житті країни, однак, всі ці риси характеризують не лише демократичні, але й авторитарні режими. Всі ці риси належать до регламентації людської діяльності державою, яка не особливо допомагала в розвитку відчуття окремоті індивіда від суспільства і як наслідок відбувалося повільне розповсюдження цінностей самовираження. Відповідно

¹⁵ Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия
Последовательность человеческого развития.
URL: https://www.hse.ru/data/2012/02/24/1266136909/inglehart_welzel.pdf.

¹⁶ Там само

ціннісні зміни відбуваються скоріше на загальному, але не на індивідуальному рівні. Лише під час постіндустріалізації всі ці зміни будуть відбуватися на індивідуальному рівні. Р. Інглхарт будує наступний причинно-наслідковий ланцюжок: продовження після індустріалізації експлуатації природи причому більш глибоке веде до підвищення ризиків екологічних катастроф і люди починають відчувати відповідальність за захист природи (наприклад, з'являються перші партії «Зелених»), це призводить до повільного поширення секулярно-раціональних цінностей. Паралельно відбувається індивідуалізація організації людської діяльності, що підвищує відчуття особистої незалежності і відповідно формується потужне посилення ролі цінностей самовираження¹⁷.

Р. Інглхарт також наголошує на тому, що певні культурні здвиги під час зміни поколінь можуть змінювати цінності у бік самовираження. Більш того, цінності самовираження роблять демократію більш «правильною», тобто усталеною, перетворюють демократичні інститути на цінності, бо останні стають вибором самої людини. Відповідно, відкидається слідування за певним лідером чи елітою і відповідно це пов'язано з емансипацією індивіда від влади. Індивід знаходить інші шляхи для впливу на державу, наприклад, мирні акції протесту або петиції. Таким чином досягнення бажаних змін у суспільстві не завжди буде відбуватися через офіційні інститути. Відповідно знаючи, який тип цінностей домінує в країні можна визначити і який тип демократії характерний для неї. Якщо ж демократія не закріпилася в державі, але при цьому суспільство має постматеріалістичні цінності самовираження, то тоді з часом скоріше за все демократичний режим все одно закріпитися¹⁸.

Також, якщо звернути увагу на цінності різних поколінь частіше за все можна побачити суттєву відмінність між ними. Ця зміна показує чи відбуваються певні культурні зміни в суспільстві, а також в якому напрямі вони рухаються, адже не

¹⁷ Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия
Последовательность человеческого развития.
URL: https://www.hse.ru/data/2012/02/24/1266136909/inglehart_welzel.pdf.

¹⁸ Там само

варто забувати про те, що цінності в суспільстві можуть іти і в протилежний бік: від цінностей добробуту до цінностей виживання. Однак, загалом нове покоління більш схильне до прийняття цінностей самовираження, у той час як старше покоління буде скоріше приймати традиційні цінності або цінності виживання. Однак, в цей момент варто звернутися до теорії Ш. Шварца, який наголошує на тому, що з віком це характерний відхід від цінностей самовираження до більш традиційних, адже індивід починає замислюватися над тим, як забезпечити фінансове благополуччя собі та своїй родині і відповідно стає більш консервативним у своїх поглядах, цінностях та менш здатним до суспільної мобілізації (в контексті певних суспільно-політичних рухів). Більш того, цінності старшого покоління будуть формуватися на основі прожитого ними життєвого досвіду. Наприклад, якщо певне покоління пережило війну, економічну кризу, зміну/падіння режиму, то йому буде більш притаманні цінності виживання або традиційні за рахунок того, що вони пам'ятають життя в кризових умовах¹⁹.

Якщо вдаватися більш глибоко в теорію зміни цінностей між поколіннями, то треба звернути увагу на те, що вона підкріплюється двома основними тезами:

- Гіпотеза дефіциту – пріоритети людей відображають їхнє соціально-економічне положення в суспільстві і відповідно, якщо індивід має/мав протягом життя певні фінансові труднощі, то він скоріше за все буде віддавати перевагу матеріальним цінностям і в протилежній ситуації (фінансового забезпечення протягом життя), то особа буде схильна мати цінності самовираження
- Гіпотеза соціалізації – аби не бути економічно детермінованими у розумінні цінностей, також варто звернути увагу на те, в яких соціальних умовах пройшло життя індивіда. Це не тільки про те, чи проходило воно в

¹⁹ Schwartz S. H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. URL: https://www.researchgate.net/publication/230557790_Universals_in_the_Content_and_Structure_of_Values_Theoretical_Advances_and_Empirical_Tests_in_20_Countries

фінансовому достатку, але і про оточення, місце проживання. Наприклад, якщо індивід виростає в релігійній спільноті, то навряд чи він буде схильним до секулярно-раціональних цінностей. Так само родина та школа дуже сильно впливають на дитину та формування її/його бачення світу. По суті вони закладають основу. І старшому поколінню характерно прививати свої цінності, які скоріше за все буде відповідати традиційним цінностям²⁰.

Крім того, під час ідентифікації щодо того, до якої системи цінностей належить суспільство/індивід (традиційні та самовираження), необхідно звертати увагу на те, які цінності переважають: колективістські чи індивідуалістичні, адже вони пов'язані з факторами людського розвитку, а також відображають наявність обмежень вибору. Перевага колективістських настроїв говорить про те, що індивіди звикли пристосовуватися, бо іншого вибору в них немає. При цьому, зберігається стійка ідентифікація через протиставлення «своїй»/«чужій». Відповідно незалежність, самовираження і індивідуалізм знаходяться в паралельній площині²¹.

1.3. Методологія дослідження цінностей Ш. Шварца

Якщо Р. Інглхарт використовує загалом дуальну площину цінності самовираження і традиційні цінності, то Ш. Шварц виділяє аж 10 різних видів цінностей, зокрема:

1. Самоспрямування (Self-Direction) – самостійні думки і дії, вибір
2. Стимуляція (Stimulation) – впливають із передбачуваної потреби організму в різноманітності та стимуляції для підтримки оптимального рівня активності. Ш. Шварц наголошує на тому, що може бути декілька

²⁰ Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия
Последовательность человеческого развития.
URL: https://www.hse.ru/data/2012/02/24/1266136909/inglehart_welzel.pdf

²¹ Инглхарт Р. Постмодерн: Меняющиеся ценности и изменяющиеся общества//Полис, 1997, №4.

типів стимуляції залежно від соціального досвіду, що зрештою призводить до відмінностей у цінностях

3. Гедонізм (Hedonism) – це поєднання потреб організму та задоволення. Відповідно цінності базуються на тому, що індивід вважає комфортним життям і, що йому необхідне для його забезпечення

4. Досягнення (Achievement) – особистий успіх через демонстрацію компетентності відповідно до соціальних стандартів

5. Значення потужності (Power values) – наголошують на активній демонстрації компетенції в конкретній взаємодії

6. Безпека (Security) – гармонія та стабільність суспільства, стосунків і самого себе. Це впливає з основних індивідуальних і групових вимог

7. Конформність (Conformity) – стриманість дій, нахилів та імпульсів, які можуть викликати негативні реакції або зашкодити іншим та порушити соціальні очікування чи норми. Він впливає з вимоги, щоб індивіди пригнічували схильності, які можуть бути соціально руйнівними, адже взаємодія та функціонування групи повинні відбуватися гладко.

8. Традиція (Tradition) – є повага, прихильність та прийняття звичаїв та ідей, які нав'язують людині культура чи релігія

9. Доброзичливість (Benevolence) – турбота про благополуччя близьких людей у повсякденній взаємодії

10. Універсалізм (Universalism) – є розуміння, оцінка, терпимість і захист для благополуччя всіх людей і природи. Це контрастує з більш вузьким фокусом цінностей доброзичливості²².

Вище описанні цінності можуть поєднуватися одна з одною або вступати в конфронтацію. Для того, щоб краще це продемонструвати Ш. Шварц створює коло (рис. 1.1), де цінності, які знаходяться поруч гармонійно взаємодіють між

²² Schwartz S. H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. URL: https://www.researchgate.net/publication/230557790_Universals_in_the_Content_and_Structure_of_Values_Theoretical_Advances_and_Empirical_Tests_in_20_Countries

собою, а цінності, які стоять навпроти навпаки є несумісними. Наприклад, цінності гедонізму не поєднуються з цінностями традиції, однак безпека, традиція та конформізм можуть спокійно існувати у ціннісній свідомості індивіда. Хоча в понятті цінностей важко виводити певні аксіоми, адже все залежить від особистого сприйняття людини, Шварц не заперечує, що можливо в деяких випадках протилежні цінності можуть поєднуватися.

Система цінностей за Ш. Шварцом

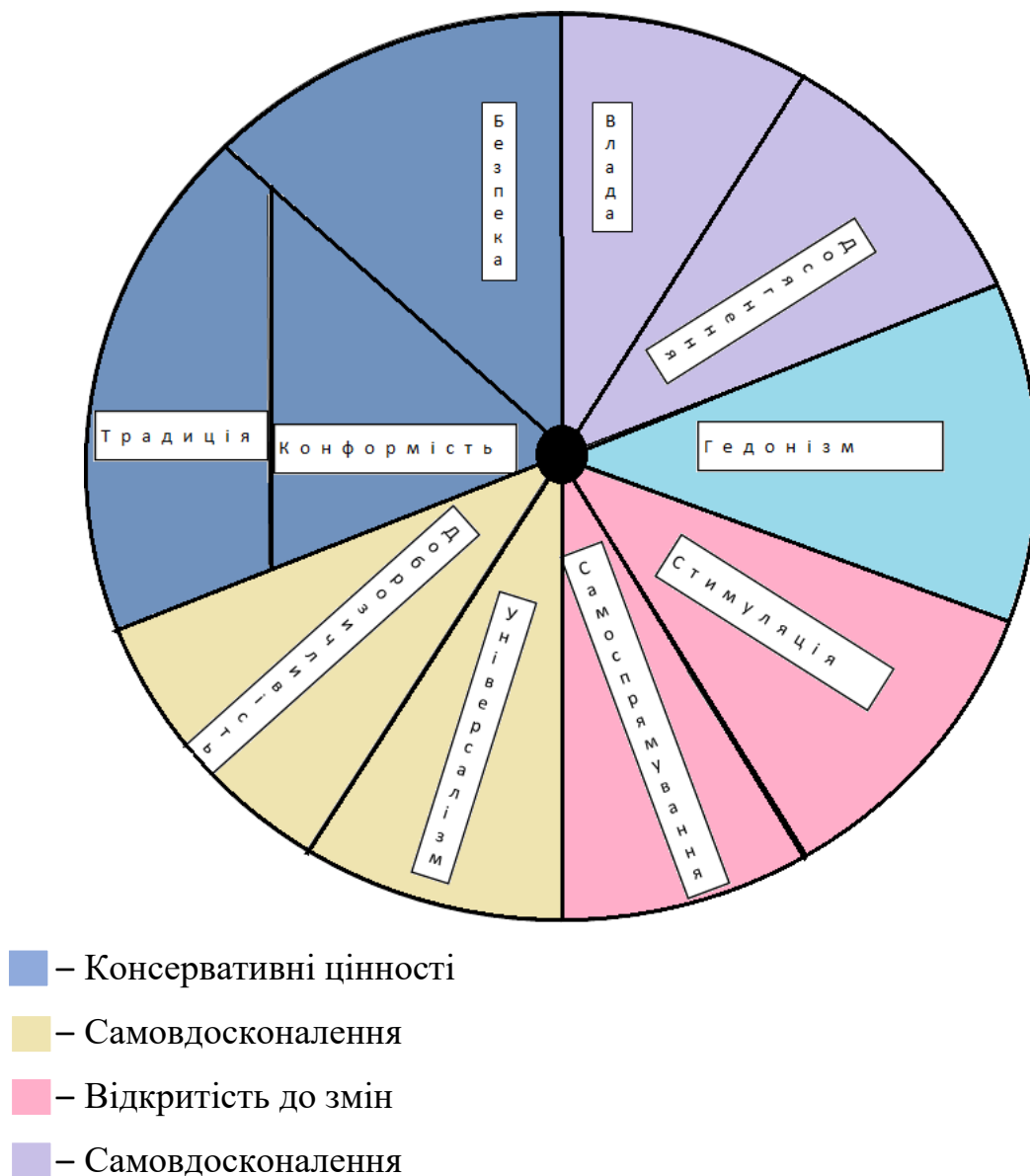

Рис. 1.1

Так само поєднуються і не поєднуються цінності, які знаходяться в одному або сусідніх кольорових спектрах. Тобто конфліктність та відповідності між усіма десятима основними цінностями утворюють цілісну структуру цінностей. Цю

структуру можна узагальнити двома ортогональними вимірами. Самовдосконалення проти самоперевищення: у цьому вимірі влада та цінності досягнення протистоять універсалізму та цінності доброзичливості. Обидва перші підкреслюють переслідування власних інтересів, тоді як обидва останні передбачають турботу про добробут та інтереси інших. Відкритість до змін проти консервативності: у цьому вимірі цінності самоспрямування та стимулювання протистоять безпеці, цінності конформності та традицій. Обидва перші підкреслюють самостійну дію, думку і почуття і готовність до нового досвіду, тоді як усі останні підкреслюють самообмеження, порядок і опір змінам. Гедонізм поділяє елементи як відкритості, так і самовдосконалення. Залежно від того, чому індивід чи певна соціальна група надає пріоритет можна визначити і їхні політичні преференції. Так, наприклад, при першості цінності безпеки та влади людина скоріш за все буде віддавати перевагу націоналістичним партіям чи кандидатам. Якщо ж особа цінує універсалізм та самовдосконалення, то вона буде підтримувати партії ліберального спрямування, які відстоюють індивідуальні права та свободи²³.

Під час проведення свого дослідження Ш. Шварц помітив певну динаміку поєднання цінностей в регіонах. Набір типів цінностей, досягнення, яких слугує індивідуальним інтересам (влада, досягнення, гедонізм, стимуляція, самоспрямування), виникне як одна сукупність суміжних регіонів, а ті, що обслуговують колективні інтереси (доброзичливість, традиція, конформізм), виникнуть як другий набір сусідніх регіонів, протилежний першому, і ті, що обслуговують змішані інтереси (універсалізм, безпека), виникне в регіонах на межі між регіонами індивідуальних і колективних інтересів. Все це може бути зумовлене історичним розвитком регіону та його особливостям. Проте, варто пам'ятати про те, що за методологією Ш. Шварца під час проходження

²³ Schwartz S. H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. URL: https://www.researchgate.net/publication/230557790_Universals_in_the_Content_and_Structure_of_Values_Theoretical_Advances_and_Empirical_Tests_in_20_Countries

опитування індивід надає пріоритет цінностям за тим, що вважає важливим для себе особисто. Це означає, що не можна вивести нормативні ідеали культури із середнього значення індивідуальних реакцій²⁴. Відповідно ранжування цінностей в різних індивідів з одного регіону може бути різним, але, наприклад, традиція, конформізм та доброзичливість буде в першій трійці просто на різних місцях, адже на думку дослідника унікальний індивідуальний досвід або культурний фон не буде номінальними змінними під час виміру цінностей.

Також Ш. Шварц говорить про трансцендентність цінностей, тобто цінності існують за межами конкретної ситуації. Індивід сам їх обирає та надає пріоритету певним цінностям. За рахунок цього, дві особи можуть подивитися на одну і ту саму ситуацію по різному. Наприклад, отримання нової посади на роботі хтось, хто перебуває у спектрі «досягнення» буде сприймати як можливість, у той час як інша особа, яка надає велике значення консервативним цінностям сприйматиме це як обмеження для його/її соціального життя. Те, до якої категорії належить індивід залежить від 3 факторів: історичні події (наприклад, війни чи революції), фізичне старіння (наприклад, втрата пам'яті) та етапи життя (наприклад, виховання дітей)²⁵. Саме ці критерії визначають можливості та обмеження, з якими може стикнутися індивід, а також шляхи та ресурси для їхнього подолання.

Отже, питання цінностей не таке просте як може здатися на перший погляд. Їх може бути важко ідентифікувати, адже вони напряду залежать від сприйняття індивіда та обраної дослідником методології. Часто трапляються помилки, коли дослідники переносять індивідуальне ціннісне сприйняття світу одного індивіда на колективний. В цьому і полягає основна проблема дослідження цінностей: виявити не індивідуальні, а загальні тенденції. Розглянуті нами методології Р.

²⁴ Schwartz S. H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. URL: https://www.researchgate.net/publication/230557790_Universals_in_the_Content_and_Structure_of_Values_Theoretical_Advances_and_Empirical_Tests_in_20_Countries

²⁵ Там само

Інглхарт та Ш. Шварца є певним еталоном в питанні вивчення цінностей. Звичайно, їх можна критикувати за певну орієнтацію на західні країни, однак їхні теорії є основою для визначення цінностей в різних регіонах. Цінності не можна ігнорувати, адже від них напряду залежить економічний та демократичний розвиток держави. Створення певної універсальної системи цінностей, яка буде існувати в країні є важко виконуваним бажанням політиків, адже цінності доволі суб'єктивні та відмінності в цінностях будуть продовжувати існувати у різних поколіннях та регіонах. Єдине на, що можна вплинути це зменшити цей розрив. Саме тому, у наступному розділі ми спробуємо визначити чи існує цей розрив в українців і наскільки він великий.

РОЗДІЛ 2

ЦІННІСНІ ВІДМІННОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Питання цінностей в Україні доволі неоднозначне. Зазвичай, політики апелюють до відмінностей між заходом та сходом країни. Особливо під час повномасштабної війни, коли за даними Міжнародної організації міграції станом на кінець березня 2022 року більше 6 мільйонів громадян були вимушені переселитися на захід²⁶, ці відмінності, здавалося б стали ще більш помітними. Відмінність у цінностях – це доволі велика проблема, адже як ми з'ясували у минулому розділі від цінностей напряду залежить державна політика та напрям її розвитку. Саме тому, ми вирішили визначити чи дійсно різниця у цінностях між регіонами України така разюча.

2.1. Цінності українців та їх динаміка

Для проведення дослідження ми обрали останні методологію та дані World Value Service²⁷ по Україні за 2020 рік, тобто це стан цінностей, який був в державі до початку повномасштабної війни. На жаль, більш актуальних даних не було виявлено. Проте, результати опитувальника World Value Service є релевантними, адже вплив війни на зміну цінностей українців можна буде побачити лише через пару років.

Загалом, анкета дослідження складається з 290 питань. На їхній основі ми виділили основні категорії цінностей, які ми будемо оцінювати, а саме:

- Сім'я
- Релігія
- Гендерна рівність
- Толерантність (щодо сприйняття національних меншин, мігрантів, ЛГБТ+ спільнота тощо)
- Ставлення до громадянського суспільства

²⁶ В Україні вже 6,5 мільйонів переміщених осіб. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/uk/в-україні-вже-65-мільйонів-переміщених-осіб/a-61180611>

²⁷ WVS Wave 7 (2017-2020). *Ukraine. World Value Service*. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>

- Гедонізм
- Ставлення до державної влади
- Відчуття безпеки
- Фінансове благополуччя

До кожної категорії було підібрано питання з опитувальника на відповідну тематику. На основі відповідей респондентів вираховувалося середнє значення для кожної категорії. Якщо респондент не надав відповіді або вагався з відповіддю, то ці дані рахувалися як 0.

Також, ми дотримувалися розподіленням на регіони згідно, якого World Value Service проводив опитування. Організація виділила наступні регіони:

- West 1 (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська області)
- West 2 (Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області)
- Kyiv-city
- South (Миколаївська, Одеська, Херсонська області)
- North (Житомирська, Київська, Чернігівська області)
- East 1 (Дніпропетровська, Сумська, Харківська області)
- East 2 (Запорізька, Донецька, Луганська області²⁸)
- Centre (Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області)

Столиця виступає як окремий регіон, у зв'язку з тим, що, по-перше, у столиці часто проживають люди з різних регіонів, що робить її певним міксом цінностей українців. По-друге, бачення киян щодо деяких питань часто дуже сильно відрізняється від поглядів інших жителів півночі України і відповідно, це могло б призвести до викривлення результатів. На основі цього, можна висунути

²⁸ Опитування у Донецькій та Луганській області проводилися на підконтрольній Україні території станом на 2 лютого 2019 року

гіпотезу, що Київ – найбільше відповідає постмодерним цінностям за Р. Інглхарт²⁹.

Отже, на основі середнього значення з кожної категорії по кожному регіону було проведено регресійний аналіз з коефіцієнтом впевненості 0,95 для виявлення тих регіонів, де та чи інша цінність не вписується у загальне бачення українців з того чи іншого питання.

2.2 Результати дослідження

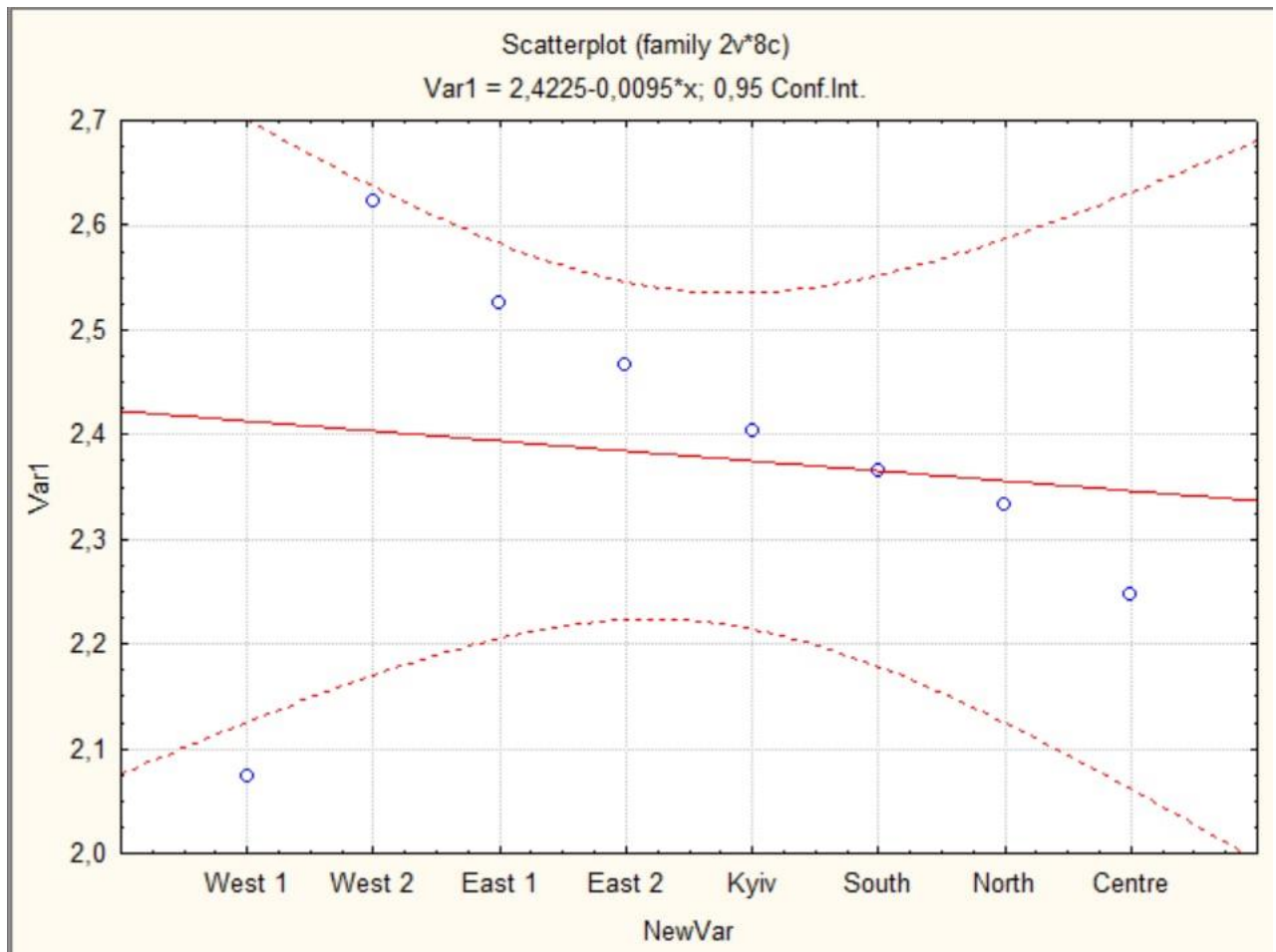
Перша категорія, яку ми розглядали була сім'я. Питання у цій категорії стосувалися цінності сім'ї загалом, методів виховання дітей, ставлення до розлучення та громадянського шлюбу. Згідно методології дослідження даної цінності дані необхідно трактувати наступним чином: чим менше показник, тим більш вагомою є цінність. Також варто звернути увагу, що всі регіони, які перебувають в межах пунктирної лінії знаходяться в межах похибки, тобто їхнє сприйняття цінності перебуває в одному вимірі. У той час, як регіони, що перебувають поза пунктирними лініями, навпаки, мають статистичну різницю, тобто їхнє бачення тієї чи іншої цінності значно відрізняється від регіонів всередині пунктирної лінії. Червона пряма – лінія, яка відображає середнє значення. Відповідно, регіони, які знаходяться ближче до червоної прямої, показують значення стандарту або норми по країні.

Результат дослідження (таблиця 2.1) показали, що цінність сім'ї майже у всіх регіонах знаходить в одному вимірі, і лише на West 1 їй придає більшого значення. Загалом, це підтверджує тезу стосовно того, що на заході України цінність сім'ї вища ніж в інших регіонах держави.

²⁹ Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия
Последовательность человеческого развития.
URL: https://www.hse.ru/data/2012/02/24/1266136909/inglehart_welzel.pdf

Таблиця 2.1

Цінність сім'ї

Це можна пояснити високими показниками релігійності західного регіону, а як відомо церква завжди возвеличувала цінність сім'ї і трішки по іншому ставилася до виховання дітей, чим можна пояснити таку різницю.

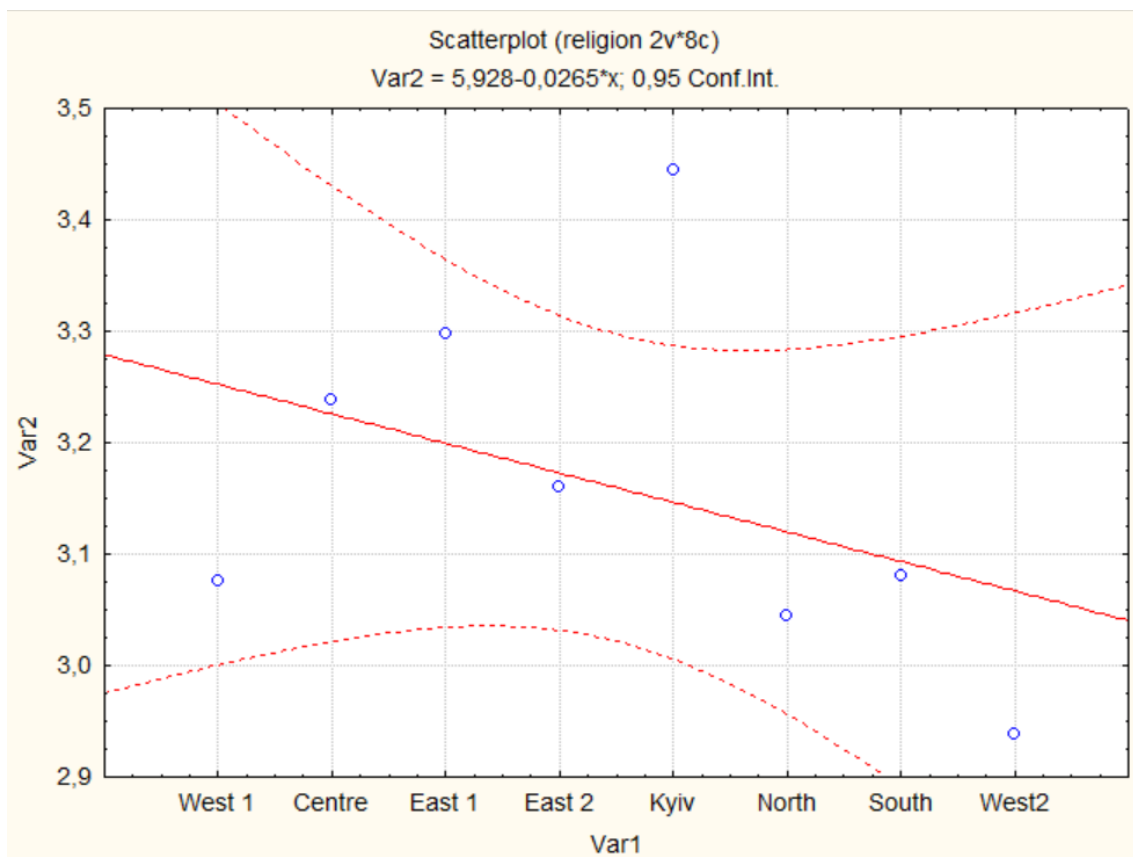
Наступна цінність, яку ми розглядали це релігійність українців. У цій категорії ми не так дивилися на розбіжності у цінності релігії між різними конфесіями (наприклад, між вірянами УПЦМП (Українська православна церква московського патріархату) та УПЦ (української православної церкви)), а загалом значення релігійних організацій та Бога у житті українців. Як і сильне значення цінності сім'ї, так і високий показник релігійності, свідчить про перебування у

просторі цінностей виживання за Р. Інглхартом³⁰, саме тому, ми не могли не взяти до уваги ці показники.

Загалом, за отриманими даними, які представлені у таблиці 2.2, видно, що майже всі регіони перебувають в одному вимірі, щодо важливості релігії у їхньому житті, окрім Києва. Столиця є найбільш секуляризованим регіоном, тобто значення бога та релігії для киян доволі невисоке. Це можна пояснити тим, що Київ є адміністративним, економічним та бізнес центром в Україні. Відповідно, його жителі надіють більшої уваги та значення самореалізації, тобто кияни більш схильні до того, аби мати внутрішній локус контролю. Внутрішній локус контролю – це коли індивід вірить, що саме він творець свого життя, тобто він заперечує той факт, що хтось вже вирішив його долю за нього.

Таблиця 2.2

Цінність релігії

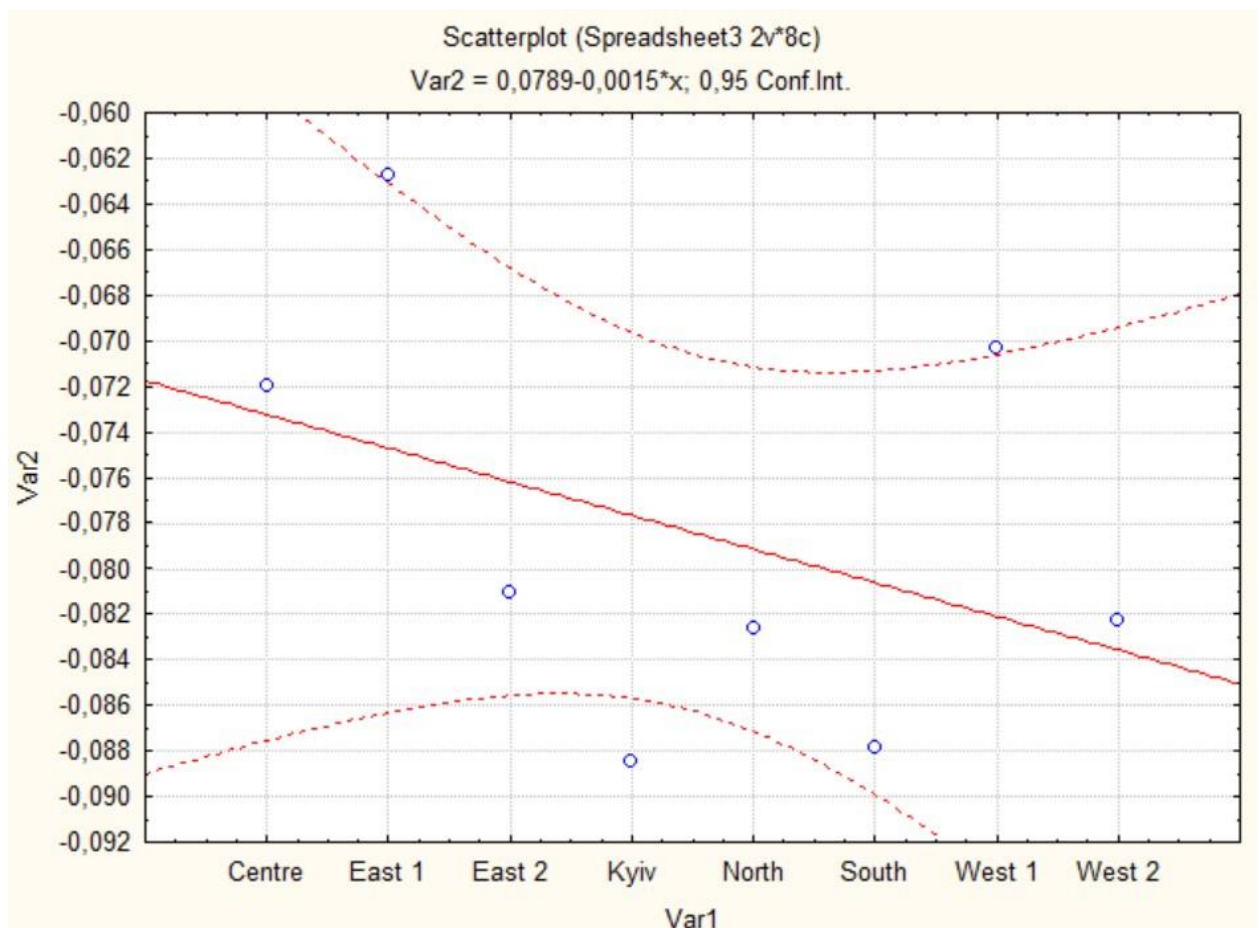

³⁰ Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия
Последовательность человеческого развития.
URL: https://www.hse.ru/data/2012/02/24/1266136909/inglehart_welzel.pdf

Важливим показником цінностей є гендерна рівність, тому що це також показник, який допоможе визначити наближеність до постмодерних цінностей. Як видно з таблиці 2.3 єдності, щодо думок про гендерну рівність в Україні немає. Найбільш наближеним регіоном до гендерної рівності є Київ. Це можна пояснити знову ж таки фактом того, що у столиця вважається місцем для самореалізації. Відповідно бачення жінки, яка працює та будує кар'єру не є чимось незвичним і сприймається як норма. У загальний розкид не вписуються також і регіони East 1 та West 1. У них найгірший показник цінності гендерної рівності. Якщо низький показник West 1 можна пояснити високим значенням цінності сім'ї та релігії, які пропагують традиційні гендерні норми, то з East 1 ситуація не така однозначна. Низьке значення цінності гендерної рівності можливо аргументується тим, що це прикордонні до росії регіони, які зберегли ще радянське бачення жінки у суспільстві.

Таблиця 2.3

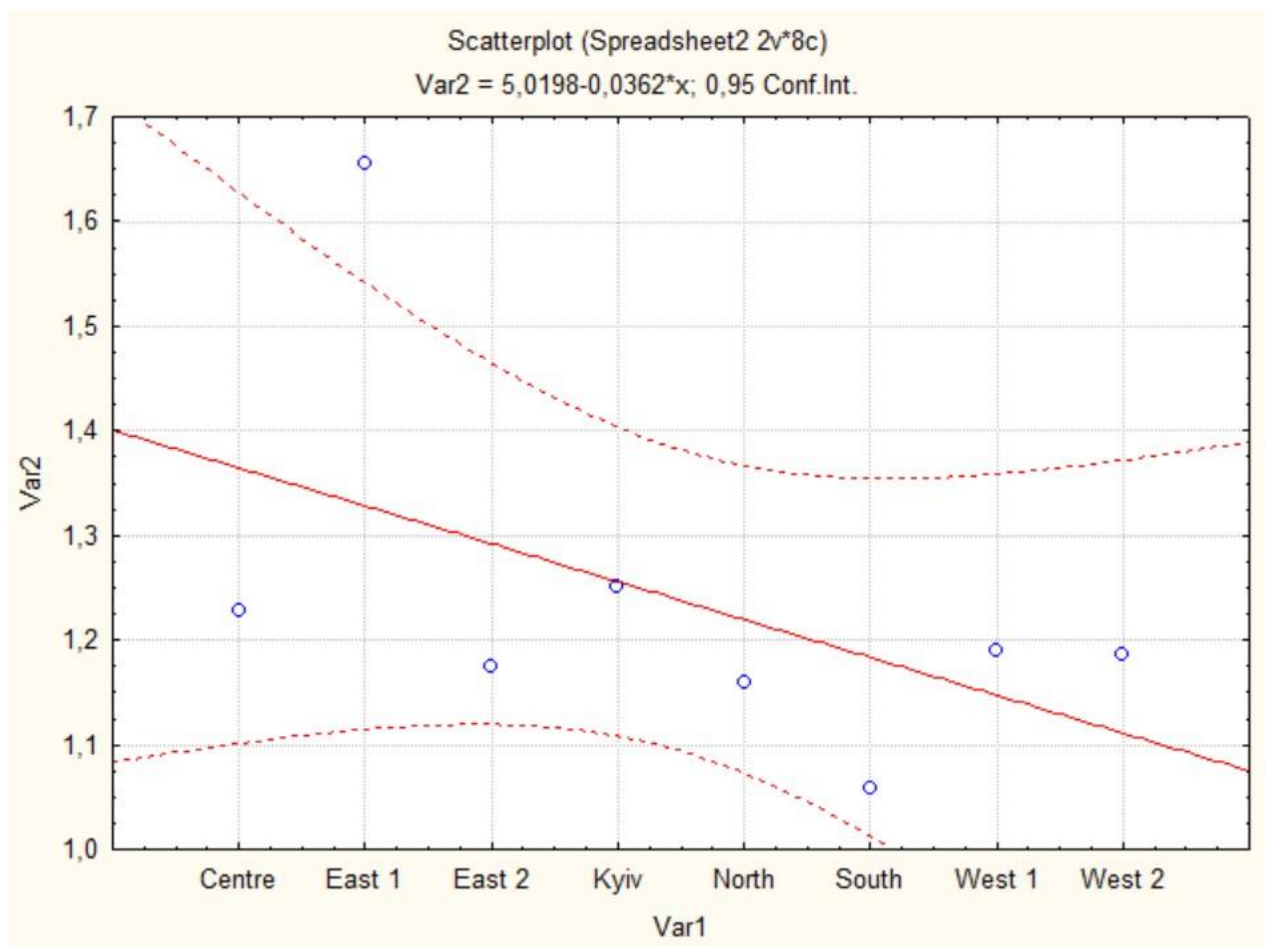
Цінність гендерної рівності

Далі ми розглянемо рівень толерантності, щоб виявити ставлення до відмінної від власної ідентичності. Найгірше ставлення до чужинців, яке знову таки не вписується у загальну ситуацію по Україні в регіоні East 1 (таблиця 2.4). Це можна аргументувати також наближеністю до російського кордону та сильним впливом Советського союзу, який був у цих регіонах, а як відомо рівень толерантності до чужинців у росії доволі низький. Також у цих регіонах високий показник іноземних студентів³¹ це мало б сприяти толеруванню інших ідентичностей, проте цього не відбувається і навпаки конфлікт загострюється.

Таблиця 2.4

Цінність толерантності

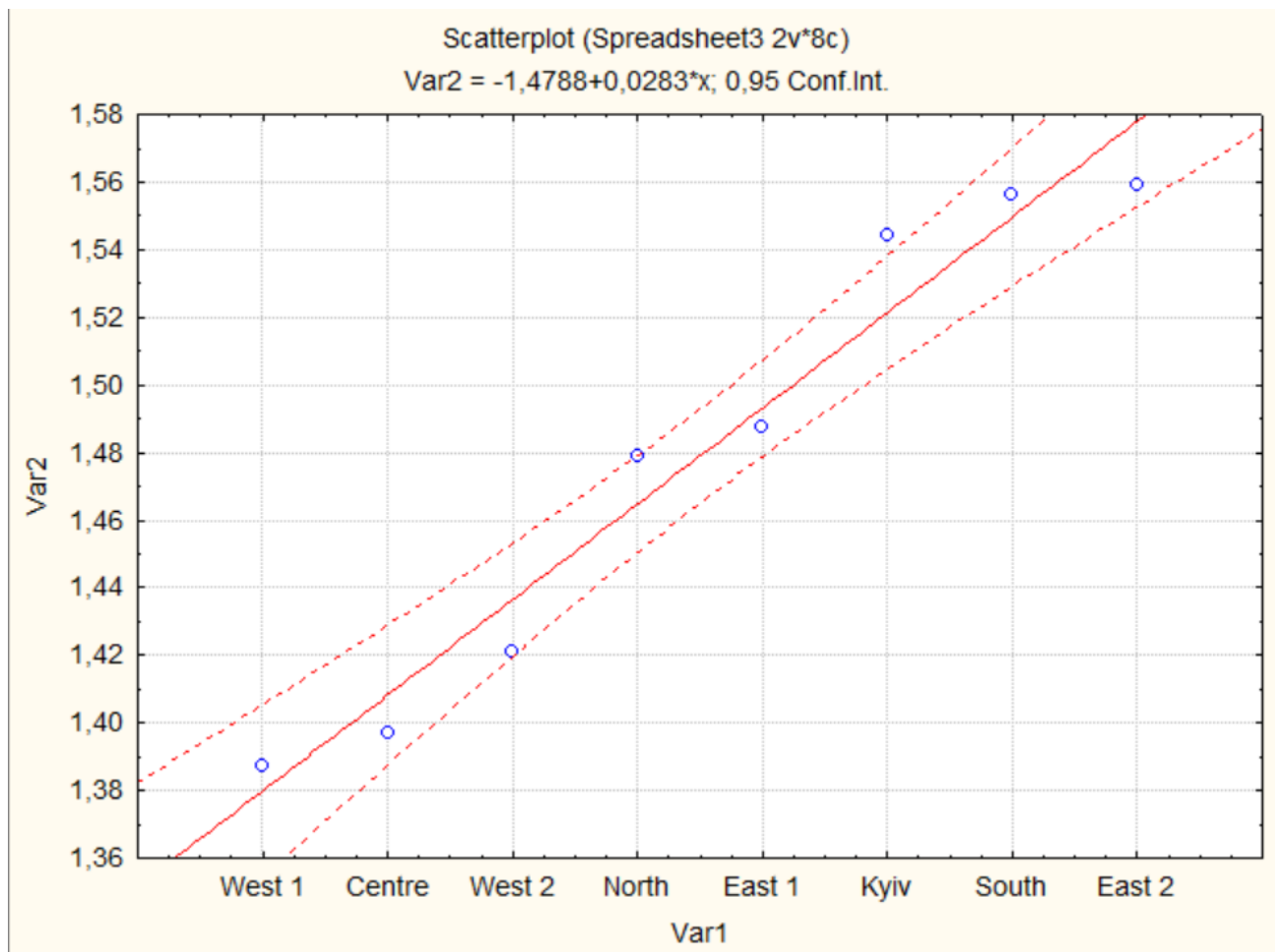
Наступну сферу, яку ми розглянули було ставлення до громадянського суспільства та загалом цінність активної громадянської позиції. До цієї категорії

³¹ В Україні здобувають вищу освіту понад 76 000 іноземців. [osvita.ua](https://osvita.ua/vnz/82347/#:~:text=Український%20державний%20центр%20міжнародної%20освіти,осіб%20зі%20155%20країн%20світу). URL: <https://osvita.ua/vnz/82347/#:~:text=Український%20державний%20центр%20міжнародної%20освіти,осіб%20зі%20155%20країн%20світу>.

належать питання щодо участі в громадських організаціях, протестах, активна громадянська позиція, участь у виборах тощо. Таблицю 2.5 треба трактувати відмінно від попередніх: чим вище показник, тим вище цінність громадянського суспільства в регіоні. Відповідно, ми отримали ситуацію, що майже всі регіони входять у загальний розкид, тобто знаходяться в межах похибки, окрім Києва та North, який знаходиться на межі розподілу. Столиця загалом є центром активного громадянського суспільства, де часто відбуваються мітинги та протести, а люди мають яскраво виражену громадянську позицію, що також є ознакою постматеріальних цінностей.

Таблиця 2.5

Цінність ставлення до громадянського суспільства

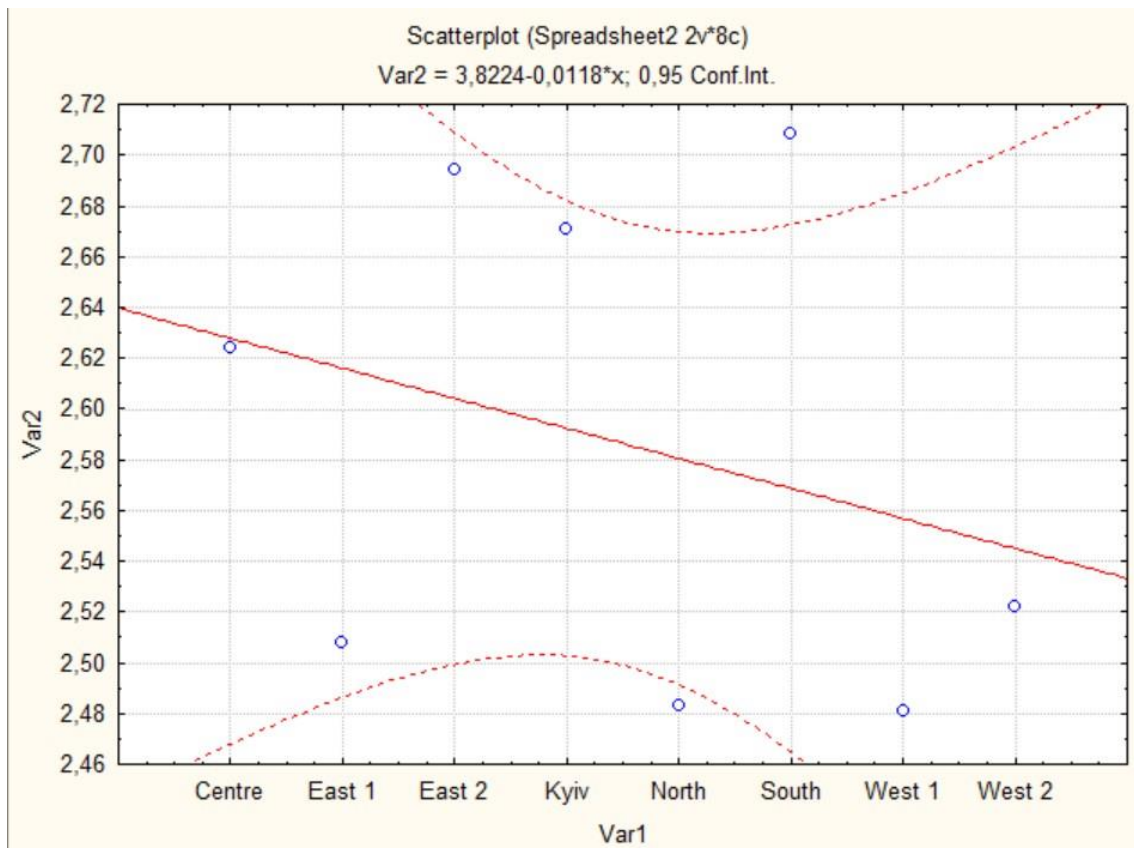

Далі ми проаналізували цінність, яку Ш. Шварц називає гедонізмом³², тобто це задоволення від життя. У цей показник ми включили індекс щастя, здоров'я, дотримання прав людини, зв'язок з оточуючим середовищем. Знову таки повної єдності у цьому питанні, яке б перебувало в межах статистичної похибки ми не отримали (таблиця 2.6). Найгірший показник у North. Це можна пояснити високою кількістю людей похилого віку і відповідно у них низький рівень гедонізму. Показник гедонізму на South навпаки найбільший, що також не входить у загальний розкид. Його можна пов'язати з високим рівнем громадянського суспільства, тобто люди в цьому регіоні самі займаються тим, аби підвищити рівень життя та займають активну позицію у соціальних та політичних питаннях. Відповідно, вони не покладаються на інших аби щось виправити, а самі виправляють несправедливості, що підвищує їхній рівень гедонізму.

³² Schwartz S. H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. URL: https://www.researchgate.net/publication/230557790_Universals_in_the_Content_and_Structure_of_Values_Theoretical_Advances_and_Empirical_Tests_in_20_Countries

Таблиця 2.6

Цінність гедонізму

Враховуючи той факт, що Україна зараз перебуває у стані повномасштабної війни з росією, то важливою категорією для розгляду є цінність безпеки. Варто нагадати, що ми розглядаємо довоєнний стан цінностей. Відповідно, з таблиці 2.7 видно саме фактор того, на скільки українці відчували себе у безпеці до початку вторгнення країни-агресора на територію нашої держави. Знову таки, із загальної картини вибивається столиця, де відчуття безпеки було найбільшим. Це можна аргументувати тим, що Київ, як головне місто держави та політичний центр навіть у разі теоретичного нападу в 2020 році оберігали б до кінця. Цінність безпеки для киян є також важливою враховуючи те, що вони цінують особистий простір (як видно з високого показника гедонізму у таблиці 2.6) і тому відчуття безпеки для них відіграє ключову роль для самовираження та реалізації.

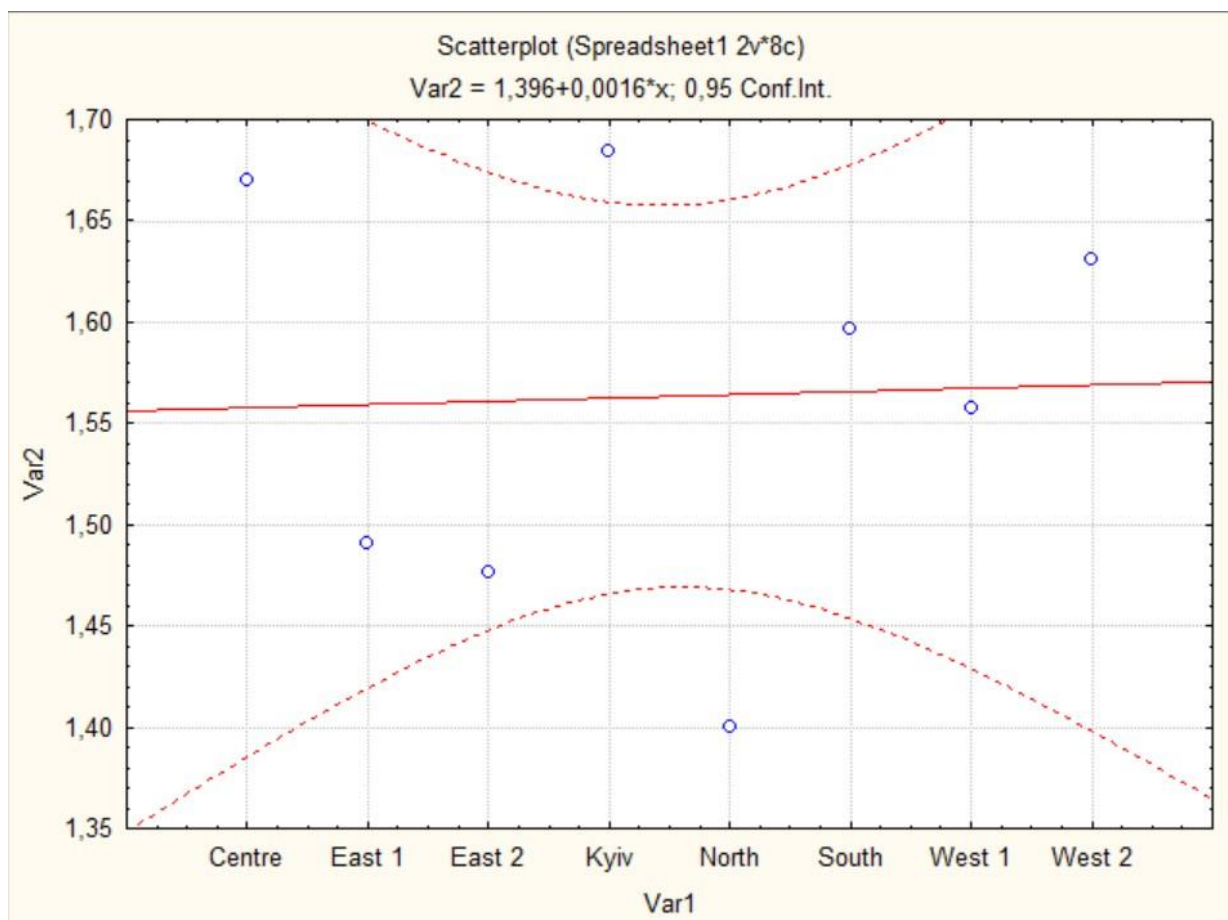
Протилежна ситуація з регіоном North, де відчуття безпеки у громадян перебуває на найнижчому рівні та вибивається з загального розкиду. Звичайно, якщо аналізувати з теперішнього стану речей, то видно, що Київська та

Чернігівська області понесли жахливі втрати та збитки як економічні, так і ресурсні, проте у 2020 році всього цього не було. Звичайно, причина може полягати в тому, що певний страх через кордон з Білоруссю та росією (Чернігівська область) існував, проте чи було досить лише цього? Проте, не варто забувати, що питання цінностей доволі індивідуальне і це скоріше про відчуття людини, про підсвідоме, і, можливо, як раз причина скривається на особистісному рівні.

Цінність безпеки важливо буде розглянути через декілька років. Пройде період осмислення та усвідомлення наслідків війни в українців і беззаперечно показники будуть відрізнятися у порівнянні з довоєнним станом. Скоріш за все, цінність безпеки зросте у загальному рейтингу ранжування цінностей, а відчуття безпеки буде набагато нижчим.

Таблиця 2.7

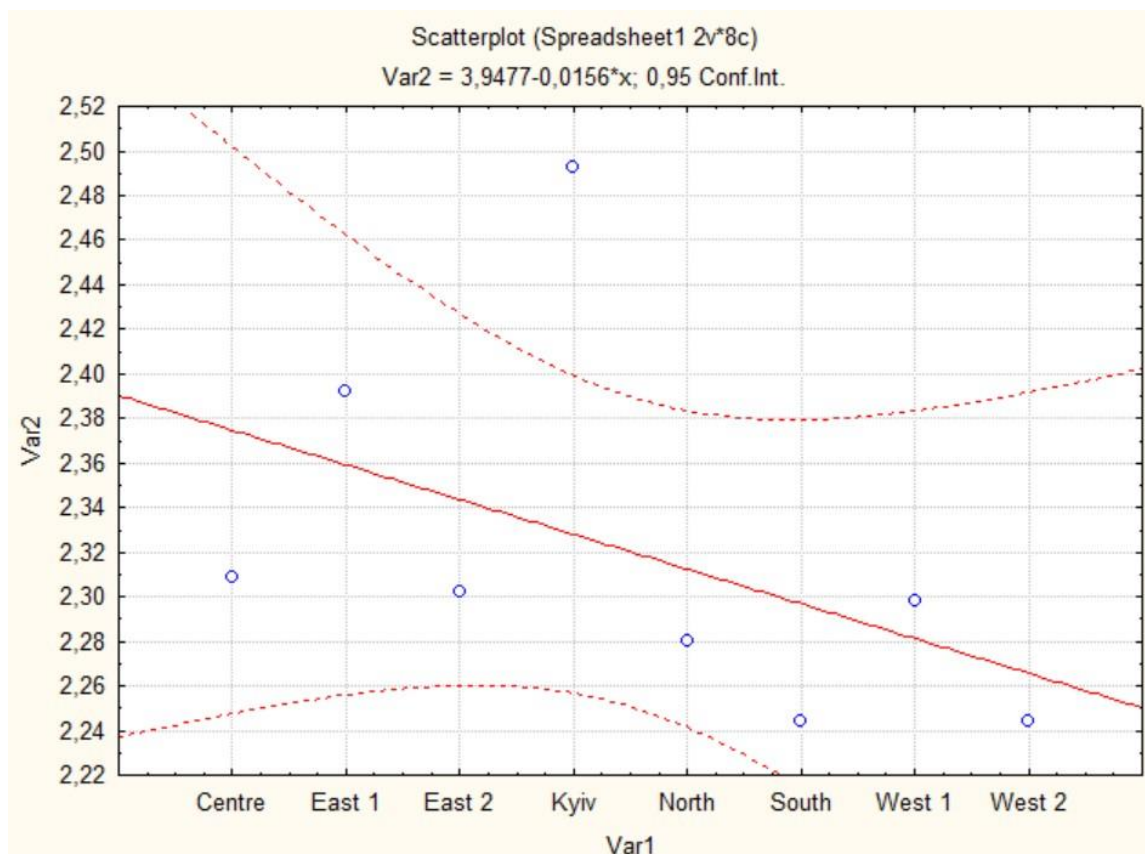
Цінність безпеки

Наступною категорією, яку ми розглянули було ставлення до влади, де ми охопили питання довіри до державних інститутів та демократичні настрої населення. Це доволі важлива категорія за Р. Інглхартом для визначення взаємозв'язку між економікою, владою та цінностями, тому ми не могли її оминати. Отримані результати (таблиця 2.8) показали, що єдиними регіоном, який не вписується у загальну картину є Київ. Там як раз найвищий показник довіри до державної влади. Всі інші регіони перебувають в одній низькій площині. Причина того, що столиця вибивається із загальної тенденції може полягати в тому, що Київ є якраз владним центром України, тому люди частіше стикаються з питанням творення державної політики і відповідно розуміють як відбуваються всі ці процеси. Це також можна вважати однією з ознак того, що Києву притаманні постмодерні цінності, адже спостерігається зв'язок між цінностями та владою. Однак, щоб казати про це більш упевнено необхідно розглянути останню категорію цінностей – економіку.

Таблиця 2.8

Цінність ставлення до влади

Стосовно економіки та фінансового благополуччя необхідно знову нагадати, що ми спираємося на довоєнні дані. Відповідно, цю категорію також було б варто розглянути через певний проміжок часу для того аби побачити різницю з воєнним та післявоєнним станом, адже ця категорія містить питання, щодо того чи втрачали респонденти домівку, чи було таке, що їхня родина недоїдала або вони ставали безробітними та мали проблеми з пошуком роботи за останні 12 місяців тощо. Тобто, це як раз ті питання, результат по яким мав би значно погіршитися під час війни.

Однак, повернемося до того, яка була ситуація щодо фінансового благополуччя в українців до початку війни. З таблиці 2.9 видно, що у нас знову не входять у загальний розкид Київ та North. Низький показник по North можна пояснити великою кількістю літніх людей у цьому регіоні та відсутності великих економічних чи промислових центрів.

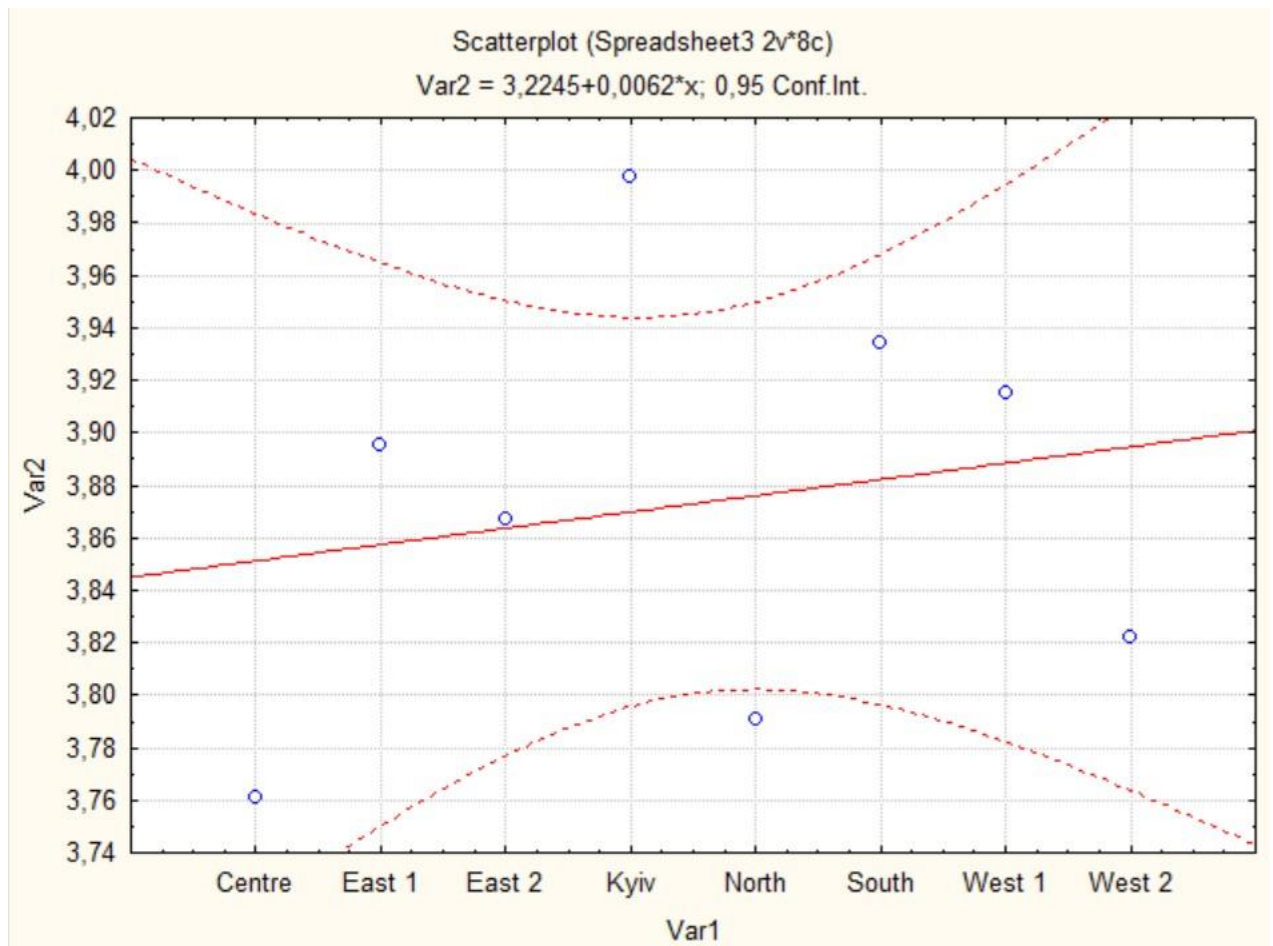
Стосовно, Києва, то такий результат був цілком передбачуваним, адже столиця завжди мала найбільші показники щодо заробітної плати³³. Відповідно, у киян існувала певна фінансова подушка, яка дозволяла почувати себе комфортно та в безпеці. Відповідно за логікою Р. Інглхарта³⁴ за рахунок того, що жителі столиці відчували себе в безпеці, мали стабільний дохід і грубо кажучи не переживали стосовно прийдешнього дня, це допомогло їм сформувати постмодерні цінності, які підкріплюються високим рівнем гедонізму, гендерної рівності, нейтральним ставленням до «інших», і відповідно це призводить до високої довіри до владних інститутів та держави. Це мало б значно полегшити процес вироблення політичних рішень, однак, така ситуація лише в одному регіоні.

³³ Середня зарплата в Україні. *Мінфін*.
URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/>.

³⁴ Інглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия. Последовательность человеческого развития.
URL: https://www.hse.ru/data/2012/02/24/1266136909/inglehart_welzel.pdf

Таблиця 2.9

Цінність фінансового благополуччя

Наш аналіз показав, що відмінність у цінностях між регіонами все ж таки є, проте вона не така велика, як може здатися на перший погляд. Більшість регіонів перебувають в одній площині для впровадження тої чи іншої державної політики. Звичайно, є один або два регіони, які вибиваються з загальної картини, проте ці відхилення не значні для планування загального курсу розвитку держави. Основними вимірами цінностей над якими необхідно працювати і підвищувати це в першу чергу довіра до владних інститутів, гедонізму та гендерної рівності. Проте, пріоритет у післявоєнний період, звичайно, на що треба буде звернути увагу це питання безпеки та фінансового благополуччя, для того аби підвищити рівень вище згаданих цінностей.

Також для того аби зрозуміти куди рухаються цінності українського суспільства необхідно подивитися на різницю цінностей у різних поколіннях, адже

і Ш. Шварц³⁵, і Р. Інглхарт³⁶ зазначали, що цінності змінюються з поколіннями і молодій віковій груповій категорії (до 29 років) більш характерні постматеріальні цінності або ж цінності самовираження. З таблиці 2.10 видно, що в українському суспільстві все ще знаходиться у вимірі традиційних цінностей, проте, частка тих, хто розділяє постматеріальні цінності з приходом нового покоління збільшується, проте доволі повільно. Майже за 15 років відсоток тих, хто поділяє постматеріальні цінності віком до 29 років збільшився лише на 1%. При цьому загальний відсоток українців з постматеріальними цінностями виріс з 11,1% до 16,4%. Відповідно, рух до постматеріальних цінностей йде доволі повільно.

З позитивного варто зазначити, що відсоток молоді з традиційними цінностями падає. Загалом, українці зараз знаходяться в межах цінностей добробуту про що свідчить високий рівень матеріальних цінностей та цінності цілеспрямованості/незалежності. Показники «незалежності», що можна трактувати як бажання самореалізації завжди найвищі у покоління до 29 років і при цьому ця цінність втрачає своє значення з дорослішання. На таблиці 2.10 доволі добре видно, що на прикладі українців підтверджується теза Ш. Шварца про те, що з віком людям притаманно надавати більше значення фінансовому благополуччю або ж матеріальним цінностям.

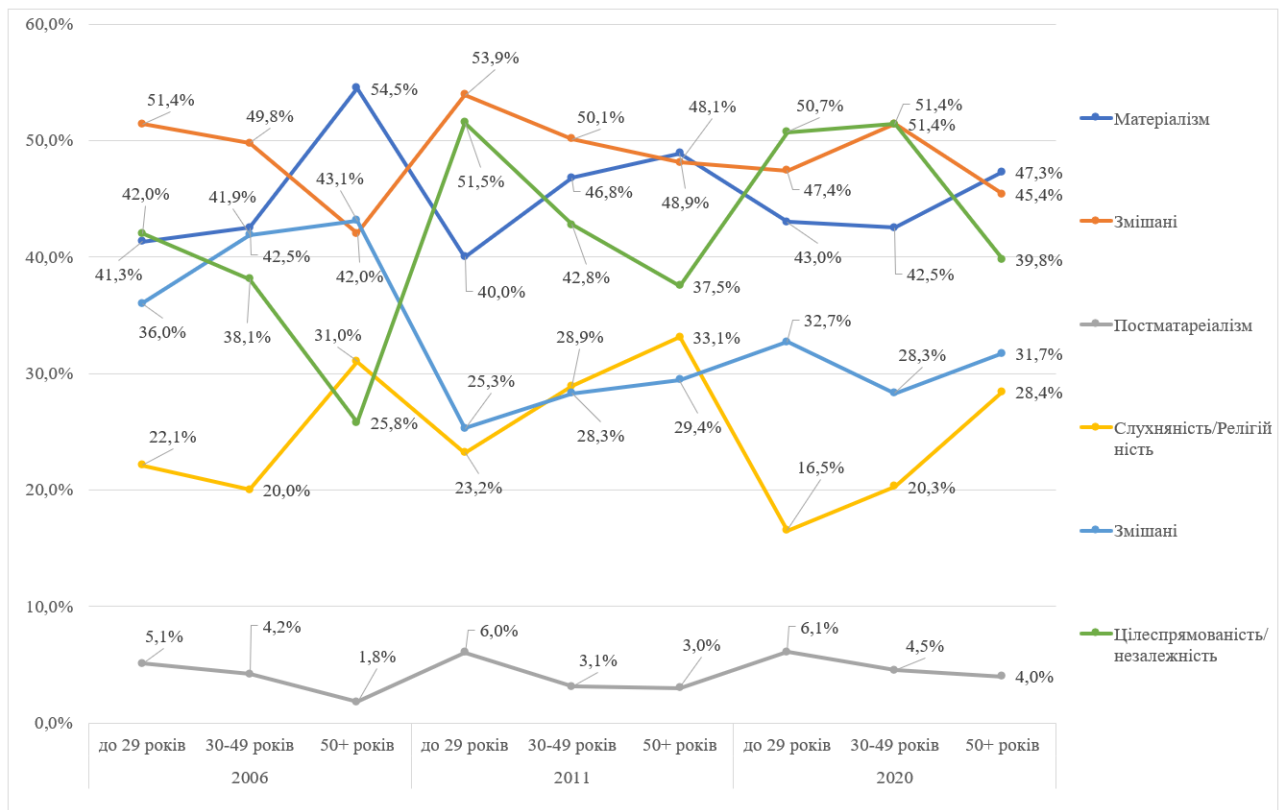
Проте, варто пам'ятати і про те, що цінності не є чимось незмінним. Перехід між традиційними цінностями, цінностями добробуту та постматеріальними цінностями може відбуватися і всередині однієї вікової групи. Відповідно, враховуючи воєнну реальність (відсутність робочих місць, необхідність заощаджувати гроші, невпевненість у власній безпеці тощо) доволі велика

³⁵ Schwartz S. H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. URL: https://www.researchgate.net/publication/230557790_Universals_in_the_Content_and_Structure_of_Values_Theoretical_Advances_and_Empirical_Tests_in_20_Countries

³⁶ Інглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия. Последовательность человеческого развития. URL: https://www.hse.ru/data/2012/02/24/1266136909/inglehart_welzel.pdf

ймовірність того, що люди до 29 років будуть ще більше схильні до традиційних цінностей або ж цінностей виживання. І це велика проблема, яка може стримувати розвиток країни, адже як колись зазначав Ярослав Грицак, що проблема українців не у їх ідентичності чи самоідентифікації, а у відсутності цінностей відповідних до їхніх прагнень³⁷.

Таблиця 2.10

Динаміка розвитку цінностей Українців в період з 2006 по 2020 рік³⁸

Отже, Україна зараз більше знаходиться у просторі традиційних, ніж постматеріальних цінностей. Незважаючи на те, що люди до 29 років більш

³⁷ Грицак Я. Цінності українців: pro et contra реформ в Україні. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/37721>

³⁸ Дані взято з опитування World Value Service за 2006, 2011 та 2020 роки
WVS Wave 5 (2005-2009). Ukraine. World Value Service. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV5.jsp>
WVS Wave 6 (2010-2014). Ukraine. World Value Service. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>
WVS Wave 7 (2017-2020). Ukraine. World Value Service. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>

схильні до постматеріальних цінностей, проте все одно традиційні цінності залишаються більш вагомими і скоріше за все у перспективі українці будуть більш схильні до традиційних цінностей у найближчі роки. Для того, аби виправити таку ситуацію, необхідно стимулювати економіку країни для створення відчуття економічної безпеки у громадян після війни. Це надасть поштовх для демократичного розвитку країни, адже вибудовувати демократичне суспільство, яке відповідає європейському зразку. Без сприйняття демократичних цінностей у суспільстві просто неможливо. Це буде повторення помилок минулого, коли змінювалися інституції, адаптували законодавство, проте змін у суспільстві не відбувалося, а демократія не приживалася.

РОЗДІЛ 3

ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ЧИННИКИ, ЯКІ НА ЦЕ ВПЛИВАЮТЬ

3.1. Ідентичність як цінність

У минулому розділі ми описали довоєнну ситуацію щодо цінностей українців спираючись на методологію Р. Інглхарта і К. Вельцеля. Проте, є ще декілька аспектів цінностей, які не зачіпається у їхніх теоріях. І перше це питання ідентичності як цінності, адже за результатами нашого дослідження суттєвих відмінностей між цінностям українців нема. Тому, можливо, проблема полягає в різниці ідентичностей. Насправді, у контексті початку повномасштабної війни на території України яскраво видно як доформовується національна ідентичність українців. Про те, чи існує ідентичність як цінність і які чинники на це впливають ми спробуємо розібратися у цьому розділі.

По всьому світу протягом останніх років спостерігається загострення різних суспільно-політичних рухів за визнання різних ідентичностей. Це і мітинги BLM («Black lives matter»), і ЛГБТ+ марші рівності, і протести в Білорусі в 2020 році і так далі. Таких прикладів можна навести безліч, проте суть одна: всі вони формуються на основі певної колективної ідентичності і прагнуть її визнання.

Для початку необхідно розібратися з терміном «колективна ідентичність». Даний термін ввів італійський дослідник Альберто Мелуччі, проте він вивчав це питання в межах суспільно-політичних рухів. Колективна ідентичність – це поділ суспільства на «ми» та «вони», тобто на союзників та ворогів. Однак, як зазначав Дж. Джаспер, це не лише когнітивний поділ, але й «позитивний вплив на інших членів групи»³⁹, а отже ми не можемо визначити колективну ідентичність як набір індивідуальних ідентичностей, що «згуртувалися» у

³⁹ Jasper J. The emotions of protest: affective and reactive emotions in and around social movements [Електронний ресурс] / James Jasper. – 1998. – Режим доступу до ресурсу: https://www.researchgate.net/publication/237132185_The_Emotions_of_Protest_Affective_and_Reactive_Emotions_In_and_Around_Social_Movements

зв'язку з певними обставинами. Саме тому Ф. Поллетта та Дж. М. Джаспер визначають колективну ідентичність як «когнітивний, моральний та емоційний зв'язок індивіда з ширшою спільнотою, категорією, практикою чи інституцією»⁴⁰. Якщо спрощено, то це відчуття приналежності індивіда до певної групи. Важливо також пам'ятати, що індивід може поєднувати у собі декілька ідентичностей і як і з цінностями він надає пріоритет та обирає найважливіші. Наприклад, можна спокійно бути націоналістичною радикальною феміністкою трансгендером і поєднувати як мінімум 3 різні ідентичності. Р. Барт говорить про те, що сутність ідентичності полягає в наборі певних знань, символів, ціннісних орієнтацій, на основі яких соціальна група усвідомлює свою відмінність від «інших».

Про взаємозв'язок цінностей та ідентичності писав А. Ватерман. Для нього ідентичність залежить від самовизначення індивіда на основі цілей, цінностей та переконань, які вона формує протягом життя у період кризи ідентичності та є основою для визначення життєвого напрямку особи. Процес формування ідентичності відбувається за допомогою того як людина себе ідентифікує, оцінює та відбирає цінності, які згодом перетворюються на елементи її ідентичності. На думку А. Ватермана індивід самостійно робить вибір з різних елементів ідентичності оцінюючи переваги та обмеження кожного, і оцінюючи значущість кожного елемента для себе. Дослідник також наголошує на тому, що розглядати ідентичність без специфіки цілей, переконань та цінностей індивіда не має сенсу. Він виокремлює 4 найбільш значущі сфери життя, які впливають на формування ідентичності і вони майже ідентичні до тих, які є вирішальними у формуванні цінностей:

- Вибір професії
- Прийняття та переоцінка релігійних та моральних переконань

⁴⁰ Polletta F. Collective identity in social movements [Електронний ресурс] / F. Polletta, J. Jasper –

- Вироблення політичних поглядів
- Набір соціальних ролей індивіда, включаючи аспект сім'ї

Важливо зазначити, що як і цінності, ідентичність не є сталою протягом життя. Вона може змінюватися, однак перед тим як її змінити індивід змінить пріоритетність власних цінностей. Також, причиною зміни ідентичності може бути те, що обранні цілі та переконання починають втрачати сенс для особи. Проте, якщо ця криза розв'яжеться, то є всі шанси до повернення старої ідентичності та цінностей. Ще М. Вебер зазначав, що ціннісні конфлікти у просторі етики та релігії є невід'ємною частиною суспільного життя та впливають на зміст ідентичності.

Якщо підсумувати, то ціннісна основа світогляду індивіда здійснює великий вплив на генерування ідентичності та сприйняття інших як на індивідуальному, так і на груповому рівні (колективна ідентичність).

Проте, питання яке нас цікавить це не поєднання різних ідентичностей в індивіді, а саме чому в якийсь момент ця ідентичність починає бути настільки важливою, що перетворюється на цінність. На цьому моменті, хотілось би сконцентрувати увагу на Чарльзі Тейлорі та його теорії щодо «політики визнання».

«Політика визнання» здійснюється не лише на державному рівні (надання певних привілеїв, квот, законів на користь різних меншин чи соціальних груп), але й у свідомості населення країни. На думку Чарльза Тейлора «загальне визнання вже вбудоване в соціально обумовлену ідентичність, через те, що вона формується на певних соціальних категоріях, які всі мають сприймати та визнавати»⁴¹. Проте, важливо зазначити, що такий порядок не діє апріорі, тобто певні носії ідентичності мають боротися за це загальне визнання, і цілком ймовірно вони можуть програти⁴². В історичному контексті, українських дисидентів, які боролися з радянським режимом за визнання української

⁴¹ Тейлор Ч. Мультикультуралізм та "політика визнання"/ Чарльз Тейлор. – К.: Альтерпрес, 2004. – С. 36. – (Сучасна гуманітарна бібліотека)

⁴² Там само

ідентичності, прекрасно усвідомлюючи той факт, що їх можуть ув'язнити або вбити.

Політика визнання іде шляхом визнання ідентичності кожного. Дане визнання відбувається на двох рівнях: приватному (індивідуальному) та публічному (соціальному). Нас цікавить другий рівень, адже саме на ньому відбувається «діалог», тобто прийняття суспільством «інших» або ж ідентичностей відмінних від загальноприйнятих⁴³. Тейлор наголошує на тому, що «діалог» допомагає централізувати проблему, робить її більш напруженою та може переводити носіїв певної колективної ідентичності у стан політизації⁴⁴, тобто «вихід спільнот на арену політичного життя і зростання їх ролі як головного чинника легітимізації та/чи делегітимізації режимів та урядів»⁴⁵. Проте все це не відбувається за певним соціальним сценарієм, адже кожна ідентичність унікальна, як і умови її існування, тому те, що спрацює для однієї групи, може не спрацювати для іншої.

Цей діалог призводить до того, що політика визнання змушує державу забезпечувати певні «привілеї» або «спеціальний статус» для різних меншин (залежно від їхніх вимог) та створювати так звані «позитивні квоти». Всі ці заходи спрямовані на задоволення тих потреб, які не є загальноприйнятими для «культури більшості». Чарльз Тейлор називає це «неправомірним фаворитизмом»⁴⁶. Задоволення таких «примх» різних соціальних груп відбудеться лише за умови сильної колективної ідентичності⁴⁷, але при цьому державу можна звинуватити у введенні «подвійних стандартів», коли одна група

⁴³ Тейлор Ч. Мультикультуралізм та "політика визнання"/ Чарльз Тейлор. – К.: Альтерпрес, 2004. – С. 36. – (Сучасна гуманітарна бібліотека)

⁴⁴ Тейлор Ч. Мультикультуралізм та "політика визнання"/ Чарльз Тейлор. – К.: Альтерпрес, 2004. – С. 64. – (Сучасна гуманітарна бібліотека)

⁴⁵ Картунов О. В. Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник / Олексій Васильович Картунов. – Київ, 1999. – С. 23

⁴⁶ Там само (С. 46)

⁴⁷ Muhić M. Multiculturalism in central and Eastern Europe: challenge or threat? [Електронний ресурс] / Maja Muhić. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/aeer/article/view/300/376>

отримує певні історичні права, які характерні лише їм, при цьому це право залишається недоступним для більшості населення. Зараз можна сказати, що українці борються за своє визнання не так з державою самою, як з міжнародною спільнотою.

Якщо ж подивитися на події 2014 року, а саме створення так званих «ДНР»/«ЛНР» можна пов'язати з прагненням визнання їхньої ідентичності. Ще у 2004 році Я. Грицак провів порівняльний аналіз Львову та Донецька⁴⁸. Цікаво, що у Донецьку майже ніколи українська ідентичність не виходила на перше місце. Пріоритет надавався «донецькій» ідентичності, у той час як у Львові на першому місці завжди була «українська» ідентичність. Грицак пояснює формування такої унікальної ідентичності історичними факторами, адже до створення Советського союзу, в Юзівці (стара назва Донецька) люди були чітко поділені на соціальні групи і мали вороже ставлення одна до одної, не зважаючи на те, що проживали на одній території. Тобто, навіть тоді колективні ідентичності перебували у певному стані «збудження», що означає, що різниця між «нами» та «ними» була на піку, при цьому Приазов'я, де завжди проживало багато різних етносів, не мали такого загострення у стосунках один з одним⁴⁹. Цей паттерн Донбасу проявляється і зараз. Наприклад, у ситуації коли воєнні «ДНР» відмовляються воювати за «ЛНР», бо це «чужа республіка»⁵⁰.

Якщо так проаналізувати, то випадок з ідентичністю «донецьких» унікальний для України. Така регіональна ідентичність є доволі загрозливою для державної

⁴⁸ Грицак Я. Історія двох міст: Львів і Донецьк у порівняльній перспективі. *UAmoderna*. URL: https://uamoderna.com/images/archiv/12_2/4_UM_12_2_Statti_Hrytsak.pdf

⁴⁹ Ієрархія цінностей населення Сходу та Півдня України: етнополітичний аспект в умовах російської агресії : монографія / авт. кол.: В. А. Войналович (керівник, наук. ред.), В. Є. Єленський, О. Я. Калакура, В. О. Котигоренко, В. М. Кулик, Ю. О. Ніколаєць, Ю. М. Поліщук, М. Ю. Рябчук. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. С. 25

⁵⁰ Окупанти з так званої «ДНР» влаштували бунт: відмовляються воювати за «ЛНР». *Прямий*. URL: <https://prm.ua/okupanty-z-tak-zvanoj-dnr-vlashtuvaly-bunt-vidmovliaiutsia-voiuvaty-za-lnr/>

цілісності. Загроза домінування регіональної ідентичності полягає в тому, що ці території більш схильні до сепаратизму та автономізації⁵¹.

Грицак наголошував, що проблема полягає в тому, що Захід та Схід дуже акцентують увагу на своїх розбіжностях⁵². Аналіз Л. Якубової показав, що етнонаціональних розбіжностей, а тим паче «двох Україн» немає і не було. Питання все ще залишається у вимірі уяви, тобто те, як ці меседжі трансформуються у суспільстві⁵³. І навіть зараз під час повномасштабної війни на цих ідентичних розбіжностях продовжують акцентувати увагу. Хоча, такі кризові ситуації навпаки мають сприяти зростанню єдності загальнонаціональної ідентичності, адже цінності, які важливі у мирний час, втрачають свою актуальність в воєнні часи. Відповідно, питання релігії, мови, історії мало б відійти на другий план⁵⁴. На початку повномасштабної війни такий перебіг подій як раз і був. Проте, через певний період часу цей дискурс знову повернувся в український інформаційний простір. Однак, не варто забувати, що в багатьох моментах дискурс залежить від того, хто і як про це говорить. Так, наприклад, Ірина Фаріон зауважила, що початок вторгнення пов'язаний з наявністю російськомовного населення за Сходом. Ці питання продовжують бути тригерами для українського суспільства, особливо коли 7,7 млн громадян були вимушені стати внутрішньо-переміщеними особами та вже декілька місяців жити на Заході України і ці ціннісно-ідеологічні відмінності стали доволі чітко видно.

Проте, як наголошує М. Рябчук випадок Львову і Донецьку – це дві крайні точки. Тобто, таких націоналістичних та регіональних настроїв по Україні не

⁵¹ Ткачук А. Ф., Наталенко Н. В. Місцева ідентичність. Для територіальних громад і не тільки. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/691/local_identity_for_site.pdf

⁵² Грицак Я. Історія двох міст: Львів і Донецьк у порівняльній перспективі. *UAmoderna*. URL: https://uamoderna.com/images/archiv/12_2/4_UM_12_2_Statti_Hrytsak.pdf

⁵³ Якубова Л. Жупел «двох Україн»: політичний міф чи об'єктивна етносоціальна реальність?. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vermenych_Yaroslava/Skhid_i_Pivden_Ukrainy_chas_prostir_sotsium_Tom_1.pdf

⁵⁴ Ткачук А. Ф., Наталенко Н. В. Місцева ідентичність. Для територіальних громад і не тільки. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/691/local_identity_for_site.pdf

спостерігається. Саме тому, брати їх за певний стандарт та зводити всю Україну до львівської національної ідентичності було б помилкою. Ці два полюси не треба зводити, адже це дві крайнощі⁵⁵. На цьому етапі, напевно, варто згадати пораду Я. Грицака і не акцентувати увагу на питанні мови, походження, тощо. Адже історичний бекграунд змінити не можна. Саме тому, ми маємо різне ставлення до певних історичних подій та персоналій. Так, наприклад, ставлення до ОУН-УПА на Сході та Заході або гіпернегативне, або гіперпозитивне відповідно. Тобто немає критичного сприйняття історичних подій⁵⁶.

Саме тому, різні ідентичності мають і будуть продовжувати існувати на території України. Це така «множина модерності»⁵⁷. Кожен поєднує в собі декілька ідентичностей, проте питання в тому, що індивід вкладає в ці ідентичності і як він їм надає пріоритет. Наприклад, для жителя Харкова, який ідентифікує себе як українця, питання того чи розмовляє він українською мовою не є настільки важливим для його ідентифікації себе як українця. При цьому, умовний житель Львову скаже, що мова – це ключове питання в його ідентифікації себе як українця. Тобто відсутня певна уніфікація того, що є бути українцем для українців.

За результатами соціологічного опитування ще 2016 року, де намагалися визначити фактори для формування загальнонаціональної ідентичності респонденти зазначали наступне: патріотичні почуття, незадоволення владою, віра в майбутнє і прагнення спільно долати труднощі⁵⁸. Якщо прибрати аспект «незадоволення владою», то ці 3 чинники є доволі нейтральними та універсальними для створення загальної ідентичності. Цікавим моментом, є те,

⁵⁵ Рябчук М. Цінності та ідентичності. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/83879>

⁵⁶ Панчук М., Рябчук М. Національно-громадянські ідентичності та ціннісні орієнтації мешканців Галичини. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/panchuk_riabchuk_natsionalno.pdf

⁵⁷ Грицак Я. Історія двох міст: Львів і Донецьк у порівняльній перспективі. *UAmoderna*. URL: https://uamoderna.com/images/archiv/12_2/4_UM_12_2_Statti_Hrytsak.pdf

⁵⁸ Дегтеренко А. Загальнонаціональна та регіональна ідентичність громадян України у зв'язку з подіями на Донбасі в 2014 – 2016 роках. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-04/identychnist-169d1.pdf>

що самоідентифікація себе з категорією «громадянин України» була вища на Півночі (76,3%) ніж на Заході (70,1%), хоча здавалося б, що захід є найбільш україноорієнтованим. Тобто хибні уяви та образи наштовхують на створення стереотипів та певних упереджень, які не відповідають дійсності.

Так, М. Рябчук наголошує, що взаємозв'язок між ідентичністю та цінностями доволі важкий: «Адже цінності набувають практичного сенсу лише тою мірою, якою інтерналізуються суспільством чи індивідом, тобто стають частиною їхньої ідентичності. А з іншого боку, будь-яка ідентичність має виразний ціннісний вимір, бо ж передбачає ототожнення індивіда з речами, які мають для нього не тільки (і навіть не конче) практичну, а й символічну цінність. Це стосується не лише мови, історії чи культури, а й державних та правових інституцій, політичних і економічних інтересів тощо»⁵⁹.

На цьому моменті, ми наближаємося до висновку, що для демократичного розвитку України необхідно не просто дивитися на питання цінностей та ідентичності та як «ужитися» Сходу та Заходу країни. Необхідно на основі тих цінностей та ідентичностей, які вже існують, вибудувати функціонуючі інститути в країні, які опісля будуть підлаштовувати та еволюціонувати разом із суспільством⁶⁰. Адже, інституційний ізоморфізм, яким користувалася Україна до цього показав, що він не є ефективним для нашого суспільства. Просто переймати європейські інститути з невеликими нововведеннями не є правильною політикою, адже вони не засновані на українських цінностях та ідентичностях або ж можна сказати, що інститути не відповідають інституціям. Якщо держава, не дослуховується до цього, то малоймовірно, що її економіка буде розвиватися у потрібному напрямку. Відповідно, те на що має зараз звернути увагу держава, так це на основі цінностей та ідентичності необхідно сформулювати інститути, які будуть ефективними та сприятимуть розвитку економіки, що як наслідок

⁵⁹ Рябчук М. Цінності та ідентичності. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/83879>

⁶⁰ Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс–Традиция, 2004. – С. 28-42

призведе до демократичних змін на основі змін цінностей суспільства у бік постматеріальних.

3.2. Формування цінностей української молоді

Виходить, що діяльність або бездіяльність індивіда напряму пов'язана з ціннісними орієнтаціями, які є системою фіксованих настанов. У свою чергу ці настанови формуються на основі структурних етнічних цінностей. Таким чином, цінності є засобом ціннісних орієнтацій та зумовлюють спрямованість поведінки особи, а етнічність є інструментом у боротьбі за владу, статус і добробут, що відсилає нас до постматеріальних цінностей Р. Інглхарта. І тут постає питання: яка етнічна цінність виховується в українцях? Ми кажемо «виховується», тому що як вже неодноразово наголошувалося, цінності формуються зазвичай у підлітковому віці і без кризових ситуацій вони доволі рідко змінюються.

Ніколас Берген та Тереза Нільсон пропонують дві схеми, за якими батьки передають цінності дітям:

- Імперіалістична – бажання нав'язати дітям такі ж самі цінності, які поділяють і дорослі. Батьки мають певні вподобання, наприклад, віра в бога N і вони прагнуть щоб дитина теж перейняла цю цінність і задовільнила вподобання батьків.
- Альтруїстська – прагнення батьків виховати ті риси та цінності, від яких дитина отримає максимальну користь. Наприклад, якщо у світі зараз всі виступають за толерантність, то і батьки будуть вчити свою дитину ній, задля того аби опісля дитина досягла успіху в кар'єрі або просто в житті⁶¹.

Катерина Нагорняк у 2018 році проводила дослідження щодо цінностей самовираження серед української молоді (від 14 до 34 років) за методологією Ш. Шварца. Результати показали наступне:

⁶¹ Berggren N., Nilsson T. Globalization and the transmission of social values: The case of tolerance. *Journal of Comparative Economics*. 2015. P. 371–389

- Найбільше цінність самовираження притамана молоді у віці 14-18 років та 19-24 роки (47% та 46% відповідно), а найменше людям у віці 29-34 роки (лише 36%)
- Молодь з цінностями самовираження говорять про готовність брати участь у політичному житті країни, відкривати власну справу та мають високу схильність до міграції
- Чоловіки більш схильні займати керівні посади ніж жінки
- 41,2% респондентів схильні до міграції, але з метою повернення до України. Причина бажання емігрувати полягає у відсутність справжньої демократії та законності в Україні та через військові дії на Сході України (зараз останню причину можна переформулювати на «початок повномасштабної війни на території України»)⁶²

Проте, ще однією із завдань дослідження пані Нагорняк було перевірити практичність та дієвість методології Ш. Шварца. Як результат було виявлено декілька «погіршностей» у методології, а саме:

- Формулювання питання таким чином, що респондент/-ка готовий/-а дати позитивну відповідь на нього, що викривлює результати
- Питання сформульовані таким чином, що респондент/-ка здогадуються про, що саме них питають
- Всі 18 тверджень вимірюють сусідні значення в анкеті і респонденти надавали позитивні відповіді, бо могли сприймати деякі речі як одну цінність

Також схожі проблеми виявив ще Брендон Максвуйні⁶³. Він виділив наступні проблеми методології Ш. Шварца:

⁶² Nagorniak K. Self-expression values of youth as an indicator of changes in Ukraine (based on the refined Shalom Schwartz basic human values scale. *Academia.edu*. URL: https://www.academia.edu/37410746/Self_expression_values_of_youth_as_an_indicator_of_changes_in_Ukraine_based_on_the_refined_Shalom_Schwartz_basic_human_values_scale?email_work_card=title

⁶³ Mc Sweeney B. Hofstede's Model of National Cultural Differences and their Consequences: A Triumph of Faith - a Failure of Analysis. *ResearchGate*.

- Циклічна аргументація (послідовність питань нашо́вхує на певну бажану відповідь)
- Спроба використання «універсальних індикаторів» (намагання розробити модель, яка буде підходити для всього світу, при цьому зводячи її до норм та цінностей західної цивілізації)
- Віра у «ціннісно-нейтральний опис» (питання Ш. Шварца носять певне емоційне забарвлення)
- Опора на припущенні про «теорію вибору» (відсутність нейтральної відповіді може викривлювати результати)

Еріх Х. Вітте, Адріан Станціу та Клаус Боенке до критики додають також і той факт, що Шварц переносить індивідуальний досвід та цінності на загальнокультурний⁶⁴. Тобто беручи усі відповіді респондентів та вираховуючи середнє може статися похибка на загальнонаціональному рівні, адже не враховуються особливості кожного регіону. Якщо узагальнити все вище зазначене, то Г. Датлер, В. Ягодзінський та П. Шмідт прийшли у своєму дослідженні до висновку, що теорія що Ш. Шварца, що Р. Інглхарта зараз перебувають на стадії розвитку, адже обом не вистачає «бажаних методологічних якостей», але при цьому теорія Р. Інглхарта більш життєздатна адже підтверджує усі гіпотези, які перевіряли дослідники, у той час як за теорією Ш. Шварца підтверджується лише 80% гіпотез⁶⁵.

Однак, час повернутися до питання цінностей української молоді. Українська науковиця Олена Будник провела дослідження щодо ієрархії цінностей у підлітків з Карпатського регіону України та Польщі. Результати показали, що в

URL: https://www.researchgate.net/publication/247717730_Hofstede's_Model_of_National_Cultural_Differences_and_their_Consequences_A_Triumph_of_Faith_-_a_Failure_of_Analysis

⁶⁴ Witte E. H., Stanciu A., Boehnke K. A New Empirical Approach to Intercultural Comparisons of Value Preferences Based on Schwartz's Theory.
URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.01723/full>

⁶⁵ Datler G., Jagodzinski W., Schmidt P. Two theories on the test bench: Internal and external validity of the theories of Ronald Inglehart and Shalom Schwartz.
URL: https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/91847/1/datler_et_al_2013_SSR_preprint.pdf

українських дітей домінують наступні цінності: сім'я, здоров'я, віра в Бога, доброта, любов, дружба, честь, повага, справедливість і свобода. Важливим аспектом є те, що українці надали більшого значення таким цінностям як мир і патріотизм, ніж поляки. Це, звичайно, пов'язано з тим, який відбиток залишила російська агресія на Сході України у свідомості дітей⁶⁶. Можна припустити, що цінність цих категорій буде зростати серед української молоді у зв'язку з повномасштабним вторгненням і особливо у дітей, які були вимушені покинути свої домівки. Цікавим моментом є також те, що українські дівчата з цього регіону віддають значно більший пріоритет сім'ї та релігії ніж польські. І, звичайно, це напряму пов'язано з вихованням.

Захід України, як показали результати нашого дослідження у Розділі 2, важко назвати секуляризованим, відповідно вплив релігії все ще великий і вводить підлітків у певні християнські рамки. Окрім того, що такий устрій підтримується всередині сім'ї, він ще виховується і на державному рівні у школах. На відміну від Сходу України, на Заході діти майже у кожній школі вивчають «Християнську етику» та/або «Основи сім'ї». Останній предмет викликав хвилю обурення в українському суспільстві у 2020 році, коли підручник відправили на перевірку до МОН щодо антидискримінаційного контексту посібника. Незважаючи на прямі сексистські вислови на кшталт: «Дружина від природи – більш ефективний вихователь і може допомогти чоловікові усвідомити своє батьківство і стати успішним батьком», – підручник пройшов експертизу за умови, що автор внесе деякі правки⁶⁷. Проблема полягає у тому, що курс звужує світобачення підлітків у період формування їхніх цінностей і по суті замикає їх у просторі традиційних цінностей, що також підтвердилося у

⁶⁶ Дослідження проводилося у 2017 році, тобто до початку повномасштабного російського вторгнення

⁶⁷ «Основи сім'ї»: чи будуть шкільний курс, який звинувачують у дискримінації, викладати дітям, і в якому вигляді. *Українська Правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/05/7/240900/>

нашому дослідженні ціннісних орієнтирів населення України в минулому розділі (таблиця 2.10).

Стосовно всеукраїнських предметів у школі, які зараз викладаються і які можуть мати певний вплив на цінності є «Захист Вітчизни» та «Громадянська освіта». Перший, міг би бути гарним плацдармом для розвитку патріотичних засад у підлітків, проте він носить більш практичний характер: для хлопців – це певна основа самооборони та володіння зброєю, а для дівчат – основи медичної допомоги. Чітко видно гендерний розподіл відповідно до традиційних уявлень про роль жінки та чоловіка під час воєнних дій, що знову відсилає нас до традиційних цінностей.

Щодо «Громадянської освіти», то тут у підручниках висвітлюється ширший спектр питань, зокрема: питання особистості та ідентичності, права та свободи людини, соціалізація людини, питання стереотипів, демократія та її цінності, світ та мас-медіа, питання взаємодії громадян та держави, Україна та світ. Усі з вище зазначених питань висвітленні доволі якісно. Підліток отримує загальне уявлення про те, що таке ідентичність. Також акцентується увага на питанні відходу від стереотипів (зокрема гендерних та ролі жінки у суспільстві). Крім того, частково висвітлюється питання расизму/ксенофобії та різноманітності сучасних культур (при цьому у підручнику Вербицької зазначається, що таке різноманіття може бути і всередині однієї родини). Варто також зазначити, що у підручниках у загальних рисах описано якою має бути ліберальна демократія та як громадяни можуть впливати на життя в країні. Питання ідентичності українців підіймається лише у підручнику авторства Вербицької, де підлітки мають самостійно визначити, що вони вважають складовою української ідентичності. Також у ньому підіймається питання «нових цінностей України», серед яких свобода, солідарність та економічне процвітання. Крім того, лише у цьому підручнику хоча б побічно є згадки ЛГБТ+ спільноти, наприклад, фото з маршу рівності у Києві. Загалом, у підручниках висвітлюються найголовніші моменти, які впливають на формування цінностей, у доволі нейтральній формі.

Отже, на загальнодержавному рівні видні певні «погрішності» у формуванні цінностей молоді (зокрема в питанні гендерної рівності та формуванню національної ідентичності), проте основна проблема все ж таки залишається на первинному рівні соціалізації індивіда, тобто формування цінностей в родинному колі. На жаль, на цей фактор плинати важко, адже сім'я відіграє доволі велику роль для українців згідно даних отриманих у Розділі 2. Її вагома частка значно більша. Саме тому, єдина сфера через яку може держава здійснити певний вплив на цінності залишається освіта та економіка.

3.3. Майбутнє українських цінностей

Насправді питання, що буде далі з цінностями українців доволі вагоме. Нашу тезу стосовно того, що різниця між регіонами України в питаннях цінностей не така вже і велика, ще у 2014 році підтвердили Гражина Кацпровіч та Йоанна Конєчна-Саламатін у своєму дослідженні щодо українських цінностей після Революції Гідності. Вони зазначили, що «регіональні відмінності між Сходом і Заходом країни були незначними, якщо говорити як про напрямок, так і про масштаби цих змін (цінностей)»⁶⁸.

Ярослав Грицак у своєму прогнозі щодо змін українських цінностей, посиляючись на теорію Р. Інглхарта, зазначив, що Україна може зіткнутися з наступною проблемою: розділення постматеріальних цінностей та частиною культурного простору (регіональний поділ, релігійна традиція та імперіалістична спадщина тощо)⁶⁹. Відповідно, найкраще для розвитку постматеріальних цінностей сприяє незначні відмінності між регіонами, належність до західної

⁶⁸ Kacprowicz G., Konieczna-Salamatin J. Values and the Future of Ukraine. *Academia.edu*. URL: https://www.academia.edu/7221064/Values_and_the_Future_of_Ukraine?email_work_card=title

⁶⁹ Грицак Я. Цінності українців: pro et contra реформ в Україні. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/37721>

традиції християнства та відсутність імперіалістичної та/чи радянської спадщини. На жаль, всі ці критерії не про Україну⁷⁰.

На даний момент ми вже розглянули аспект того, як на цінності українців можливо вплине війна та як цінності залежать від виховання, то зараз необхідно зупинитися на питанні глобалізації та її впливу на цінності. Казімеж Кшиштофек пропонує 5 сценаріїв того, як глобалізація може вплинути на цінності населення⁷¹:

1. Повне прийняття цінностей глобалізації (більш притаманне молоді)
2. Повна відмова прийняття цінностей (характерно літнім людям)
3. Вибіркова адаптація (часткове сприйняття або несприйняття)
4. Гібридизація (щось з цінностей нам ближче, то приймаємо, а що ні, то відкидаємо, при цьому зберігаючи ті, цінності, які вже були)
5. Ціннісна подвійність (не призводить до руйнування ідентичності і при цьому індивід поділяє як і власні етнічні цінності, так і глобальні)

Н. Бергрєн та Т. Нільсон стосовно впливу глобалізації припускають наступне⁷²:

Позитивні наслідки

- Економічна діяльність вплине на цінності батьків. В першу чергу, підвищить їхній рівень толерантності і, відповідно, батьки почнуть передавати цю цінність дітям

- Можливості за кордоном (робота або навчання) стимулюють розвиток толерантності аби не залишитися ізольованим від світу. Іншими словами це адаптація до умов середовища задля отримання вигоди

⁷⁰ Питання відмінності цінностей у регіонах стосується не так реального стану речей, як уявлення громадян про їхню «різність» та те, як це питання висвітлюється у публічному просторі

⁷¹ Krzysztofek K. Kulturowe konsekwencje rozszerzenia Unii Europejskiej. URL: https://www.nck.pl/upload/archiwum_kw_files/artykuly/2._kazimierz_krzysztofek_-_spojnosc_unii_europejskiej_a_problemy_wielokulturowosci_i_wieloetnicznosci.pdf

⁷² Berggren N., Nilsson T. Globalization and the transmission of social values: The case of tolerance. *Journal of Comparative Economics*. 2015. P. 371–389

- Соціальна глобалізація (зустрічі, подорожі, ЗМІ, Інтернет тощо) стимулюють до толерантності, за умови цінування внеску зробленого «іншими»
- Політична глобалізація має менший вплив на зміну цінностей індивідів, проте через інтернаціоналізацію може підвищитися симпатія до людей з різним походженням.

Негативні наслідки

- Культурна винятковість: протистояння тому, що на думку індивіда може погрожувати його традиціям чи культурі, яку він прагне зберегти
- Страх перед змінами, які принесе глобалізація

Глобалізація включає в себе і питання міграції громадян. У сучасних умовах вимушеними мігрантами за кордон стало 6 млн українців⁷³. Відповідно, за свій час перебування в країнах Європи є вірогідність того, що вони переймуть частково європейське бачення світу і стануть більш відкритими, тобто наблизяться до постматеріальних цінностей. Це вже частково підтверджується в соціологічних опитуваннях. Наприклад, за даними центру «Наш Світ» в українців за час війни покращилося ставлення до ЛГБТ+ людей.⁷⁴ Відповідно, це покращує показники толерантності та сприйняття інших. Також одним із наслідком такої міграції є те, що батьки можуть перейняти альтруїстську модель⁷⁵ передавання цінностей дітям, що також буде мати позитивний вплив на розвиток постматеріальних цінностей.

Якщо так подивитися, то виходить, що глобалізація несе за собою толерантність, що є важливою ознакою постматеріальних цінностей і може стати першим кроком до цього переходу, але лише за умови, що індивід перебуває у просторі цінностей добробуту. Якщо ж особа дотримується традиційний

⁷³ Понад 6 мільйонів українців виїхали за кордон з початку повномасштабної війни – ООН. *Hromadske*. URL: <https://hromadske.ua/posts/ponad-6-miljoniv-ukrayinciv-viyihali-za-kordon-z-pochatku-povnomasshtabnoyi-vijni-onn>

⁷⁴ Українці кардинально покращили ставлення до ЛГБТ. *gay.org.ua*. URL: <https://gay.org.ua/blog/2022/05/31/ukraintsi-kardynalno-polipshyly-stavlennia-do-lhbt/>

⁷⁵ Berggren N., Nilsson T. Globalization and the transmission of social values: The case of tolerance. *Journal of Comparative Economics*. 2015. P. 371–389

цінностей, то скоріше за все глобалізація викличе в неї страх та змусить закритись. Проте, важливим моментом тут є той факт, що таке «закриття» може посприяти загостренню колективної ідентичності і призвести до політики визнання. А так як, політика визнання будується на діалозі, він може посприяти до підвищення сприйняття «інших» і врешті-решт вивести на шлях постматеріальних цінностей. Проте, вплив глобалізації не буде таким значним, якщо у світі запанує уніфікована система цінностей. Все одно певні культурні відмінності будуть відігравати роль.

Отже, як вже зазначалося неодноразово, питання цінностей доволі комплексне та неоднозначне. Для того аби зробити припущення щодо того як цінності українців будуть розвиватися в майбутньому недостатньо просто врахувати фактор війни (хоча, безперечно він найбільш вагомий). Варто також звернути увагу на питання ідентичностей загалом та української ідентичності в першу чергу, адже ще у 2020 році за результатами World Value Service українці у кожній віковій категорії відчували сильний зв'язок з Україною (понад 80% у кожній категорії). Не можна також зменшувати вплив економіки, історичного бекграунду, виховання та глобалізації при розгляді питання цінностей. Враховуючи всі вище перераховані факти, шанси розвитку в українців постматеріальних цінностей доволі низькі. Найголовніше на чому зараз необхідно сконцентрувати увагу це на підтримці цінностей добробуту, які в принципі доволі гарно закріпилися в українців і не дати статися «відкат» до традиційних цінностей.

ВИСНОВКИ

1. «Цінності» доволі комплексне поняття, яке доповнювалося протягом багатьох років різними дослідниками з різних сфер. Цінності – це стійкі переконання, ідеали, які визначають мотивацію дій індивіда. Окрім цього, цінності також впливають на оцінку індивідом подій та слугують критерієм для вибору певної поведінки. Частіше за все це певні підсвідомі установки, які скеровують наші дії та реакції. Дослідники часто можуть трішки змінювати поняття цінностей, залежно від їхньої методології та аспекту, який вони прагнуть дослідити.

Класиками теорій про цінності є Р. Інглхарт та Ш. Шварц. Р. Інглхарт виводить свою теорію на основі трьох вимірів цінностей: цінності виживання, цінності добробуту та постматеріальні цінності. Всі 3 етапи представляють собою періоди еволюції європейських цінностей. На думку дослідника, постматеріальні цінності є найвищою ланкою розвитку суспільства. Він також пов'язує цінності з економікою та демократією. Таким чином, якщо держава хоче вплинути на розвиток цінностей в демократичному руслі то в першу чергу їй необхідно стимулювати економіку для того, аби населення почувалося фінансово захищеними і вийшло за межі цінностей виживання. Проте варто пам'ятати, що процес розвитку цінностей не є невідворотним. Тобто, перебуваючи у межах цінностей добробуту індивід може повернутися у вимір цінностей виживання.

Ш. Шварц наголошує на тому, що цінності є трансцендентними, тобто існують за межами конкретної ситуації. Він у своїй методології виділяє 10 видів цінностей: самоспрямування, стимуляція, гедонізм, досягнення, значення, потужності, безпека, конформність, традиція, доброзичливість, універсалізм. Респондент надає відповіді залежно від того, що він вважає важливим і таким чином розставляє пріоритети. Проте, проблема методології Ш. Шварца полягає в доволі легких формулюваннях питань, що респондент розуміє про що саме його питають, а також у перенесення індивідуального досвіду на колективний.

2. Теорії Р. Інглхарта та Ш. Шварца вважаються класикою сучасної методології щодо вивчення цінностей. Проте, є один аспект, якого вони не торкаються, а саме визначення ідентичності як цінності. І це є основа ціннісних відмінностей

сучасних регіонів України. У сучасному світі те як індивід себе ідентифікує відіграє дуже важливу роль. На рівні колективної ідентичності групи прагнуть визнання, адже ідентичність напряду відображає цінності групи та/або індивіда. У свою чергу цінності індивіда формуються на основі його ідентичності, а точніше на основі того, що він визнає маркерами своєї ідентичності, культуру, мову, релігію, громадянство, національну або етнічну та регіональну приналежність. Найбільшу загрозу для держави несе регіональні ідентичності, адже вони мають сепаратистські настрої (як у 2014 році трапилося з ОРДЛО). Більше 90% населення держави ідентифікують себе як українці, проте проблема полягає в тому, що жителі різних регіонів мають різне наповнення цієї ідентичності залежно від їхніх цінностей. Саме тому, для формування якісної загальнонаціональної української ідентичності необхідно відкинути тригерні питання мови, релігії, історії, які створюють умовний поділ на «нас» та «їх», та вибудовувати ідентичність на нейтральних позиціях: патріотичні почуття, віра в майбутнє, прагнення спільно долати труднощі.

3. Проведене дослідження показало, що ціннісні відмінності в сучасних регіонах України не такі значні, як про це часто пишуть ЗМІ. Загалом з кожної категорії виділяється 1 або 2 регіони. Так цінність сім'ї найвища у регіону West 1, а з загального розподілу цінності релігії вибивається Київ, де цей показник найменший. При цьому Київ так само виділяється найбільшим показником цінності гендерної рівності, а також регіони East 1 та West 1 мають теж не типово низькі показники для України в питанні гендерної рівності. East 1 вибивається також із загальної картини у цінності толерантності. У свою чергу цінність громадянського суспільства найвища в Києві і також не вписується у загальний розкид по Україні. Цінність гедонізму у свою чергу не грає великої ролі на Півночі, але при цьому доволі важлива для Півдня. Щодо цінності безпеки то тут найбільш захищеними відчуває себе Київ, а найменш – Північ. Київ вибивається з загального розкиду також і в питанні сприйнятті влади та фінансового благополуччя, де він теж на найвищій позиції. Проте, Північ загалом не відчуває такої економічної впевненості.

Якщо проаналізувати ці дані, то виходить, що Київ найбільш наближений до постматеріальних цінностей за Р. Інглхартом. Загальна динаміка розвитку цінностей по Україні показало, що населення перебуває у межах виміру цінностей добробуту і віддає велике значення матеріальним цінностям і цінностям цілеспрямованості/незалежності.

4. Так як аналіз цінностей проводився за даними World Value Service за 2020 рік, то він не враховує змін, які могли статися з українськими цінностями через повномасштабне вторгнення росії. Втрата домівки, роботи, нестабільна економічна ситуація може регресувати цінності українців у вимір цінностей виживання. Проте, в українців може підвищитись рівень толерантності за рахунок того, що 6 мільйонів українців, які виїхали за кордон, отримали досвід толерантності до різних ідентичностей і стилів життя. Також, молодь розвивається у вимірі цінностей добробуту, що може призвести до наближення українців до постматеріальних цінностей.

Для того аби українці залишалися в цьому вимірі цінностей добробуту, який в принципі оптимально підходить для демократичного розвитку держави, влада має підтримувати економіку країни аби громадяни відчували себе економічно стабільно та захищеними. Проте, для підтримки економіки необхідно сформулювати правильні інститути на основі цінностей та ідентичностей населення. Такі інститути повинні еволюціонувати разом із суспільством та підлаштовуватися під зміни. Якщо інститути будуть відповідати цінностям, то це допоможе державі підтримати економіку та сприятиме демократичному розвитку, а також переходу українців до постматеріальних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. «Основи сім'ї»: чи будуть шкільний курс, який звинувачують у дискримінації, викладати дітям, і в якому вигляді. Українська Правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/05/7/240900/>
2. В Україні вже 6,5 мільйонів переміщених осіб. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/uk/в-україні-вже-65-мільйонів-переміщених-осіб/a-61180611>
3. В Україні здобувають вищу освіту понад 76 000 іноземців. osvita.ua. URL: <https://osvita.ua/vnz/82347/#:~:text=Український%20державний%20центр%20міжнародної%20освіти,осіб%20зі%20155%20країн%20світу.>
4. Грицак Я. Історія двох міст: Львів і Донецьк у порівняльній перспективі. *UAmoderna*. URL: https://uamoderna.com/images/archiv/12_2/4_UM_12_2_Statti_Hrytsak.pdf
5. Грицак Я. Цінності українців: pro et contra реформ в Україні. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/37721>
6. Дегтеренко А. Загальнонаціональна та регіональна ідентичність громадян України у зв'язку з подіями на Донбасі в 2014 – 2016 роках. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-04/identychnist-169d1.pdf>
7. Инглхарт Р. Постмодерн: Меняющиеся ценности и изменяющиеся общества//Полис, 1997, №4.
8. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия Последовательность человеческого развития. URL: https://www.hse.ru/data/2012/02/24/1266136909/inglehart_welzel.pdf
9. Ієрархія цінностей населення Сходу та Півдня України: етнополітичний аспект в умовах російської агресії : монографія / авт. кол.: В. А. Войналович (керівник, наук. ред.), В. Є. Єленський, О. Я. Калакура, В. О. Котигоренко, В. М. Кулик, Ю. О. Ніколаєць, Ю. М. Поліщук, М. Ю. Рябчук. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 344 с.

10. Канке В. Этика ответственности. Теория морали будущего. — М.: Логос, 2003. — С. 28
11. Картунов О. В. Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник / Олексій Васильович Картунов. — Київ, 1999. — С. 23
12. Кучеренко І. Сутність, функції та джерела політичних цінностей. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kucherenko_sutnist.pdf
13. Окупанти з так званої «ДНР» влаштували бунт: відмовляються воювати за «ЛНР». *Прямий*. URL: <https://prm.ua/okupanty-z-tak-zvanoj-dnr-vlashtuvaly-bunt-vidmovliaiutsia-voiuvaty-za-lnr/>
14. Панчук М., Рябчук М. Національно-громадянські ідентичності та ціннісні орієнтації мешканців Галичини. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/panchuk_riabchuk_natsionalno.pdf
15. Понад 6 мільйонів українців виїхали за кордон з початку повномасштабної війни – ООН. *Нормадске*. URL: <https://hromadske.ua/posts/ponad-6-miljoniv-ukrayinciv-viyihali-za-kordon-z-pochatku-povnomasshtabnoyi-vijni-oon>
16. Риккерт Г. Понятие философии / Г. Риккерт // Науки о природе и науки о культуре ; [пер. с нем. А. Ф. Зотова]. — М. : Республика, 1998. — 413 с.
17. Середня зарплата в Україні. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/>.
18. Сорокін П. Человек. Цивилизация. Общество. URL: <https://sociology.knu.ua/sites/default/files/library/elclosed/sorokin.pdf>
19. Тейлор Ч. Мультикультуралізм та "політика визнання"/ Чарльз Тейлор. — К.: Альтерпрес, 2004. — С. 36. — (Сучасна гуманітарна бібліотека)
20. Ткачук А. Ф., Наталенко Н. В. Місцева ідентичність. Для територіальних громад і не тільки. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/691/local_identity_for_site.pdf

21. Українці кардинально покращили ставлення до ЛГБТ. gay.org.ua.
URL: <https://gay.org.ua/blog/2022/05/31/ukraintsi-kardynalno-polipshyly-stavlennia-do-lhbt/>
22. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс–Традиция, 2004. – 240 с.
23. Якубова Л. Жупел «двох Україн»: політичний міф чи об'єктивна етносоціальна реальність?.
URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vermenych_Yaroslava/Skhid_i_Pivden_Ukrainy_chas_prostir_sotsium_Tom_1.pdf
24. Berggren N., Nilsson T. Globalization and the transmission of social values: The case of tolerance. *Journal of Comparative Economics*. 2015. P. 371–389
25. Datler G., Jagodzinski W., Schmidt P. Two theories on the test bench: Internal and external validity of the theories of Ronald Inglehart and Shalom Schwartz.
URL: https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/91847/1/datler_et_al_2013_SSR_prep rint.pdf
26. Jasper J. The emotions of protest: affective and reactive emotions in and around social movements [Електронний ресурс] / James Jasper. – 1998. – Режим доступу до ресурсу:
https://www.researchgate.net/publication/237132185_The_Emotions_of_Protest_Affective_and_Reactive_Emotions_In_and_Around_Social_Movements
27. Kacprowicz G., Konieczna-Salamatin J. Values and the Future of Ukraine. *Academia.edu*.
URL: https://www.academia.edu/7221064/Values_and_the_Future_of_Ukraine?email_work_card=title
28. Kluckhohn C. Values and Value Orientations in the Theory of Action // *Towards a General Theory of Action* / Ed. By T. Parsons, E. Shils. — Cambridge: Harvard UP, 1951. — P. 388–433
29. Mc Sweeney B. Hofstede's Model of National Cultural Differences and their Consequences: A Triumph of Faith - a Failure of Analysis. *ResearchGate*.
URL: https://www.researchgate.net/publication/247717730_Hofstede's_Model

_of_National_Cultural_Differences_and_their_Consequences_A_Triumph_of_Faith_-_a_Failure_of_Analysis

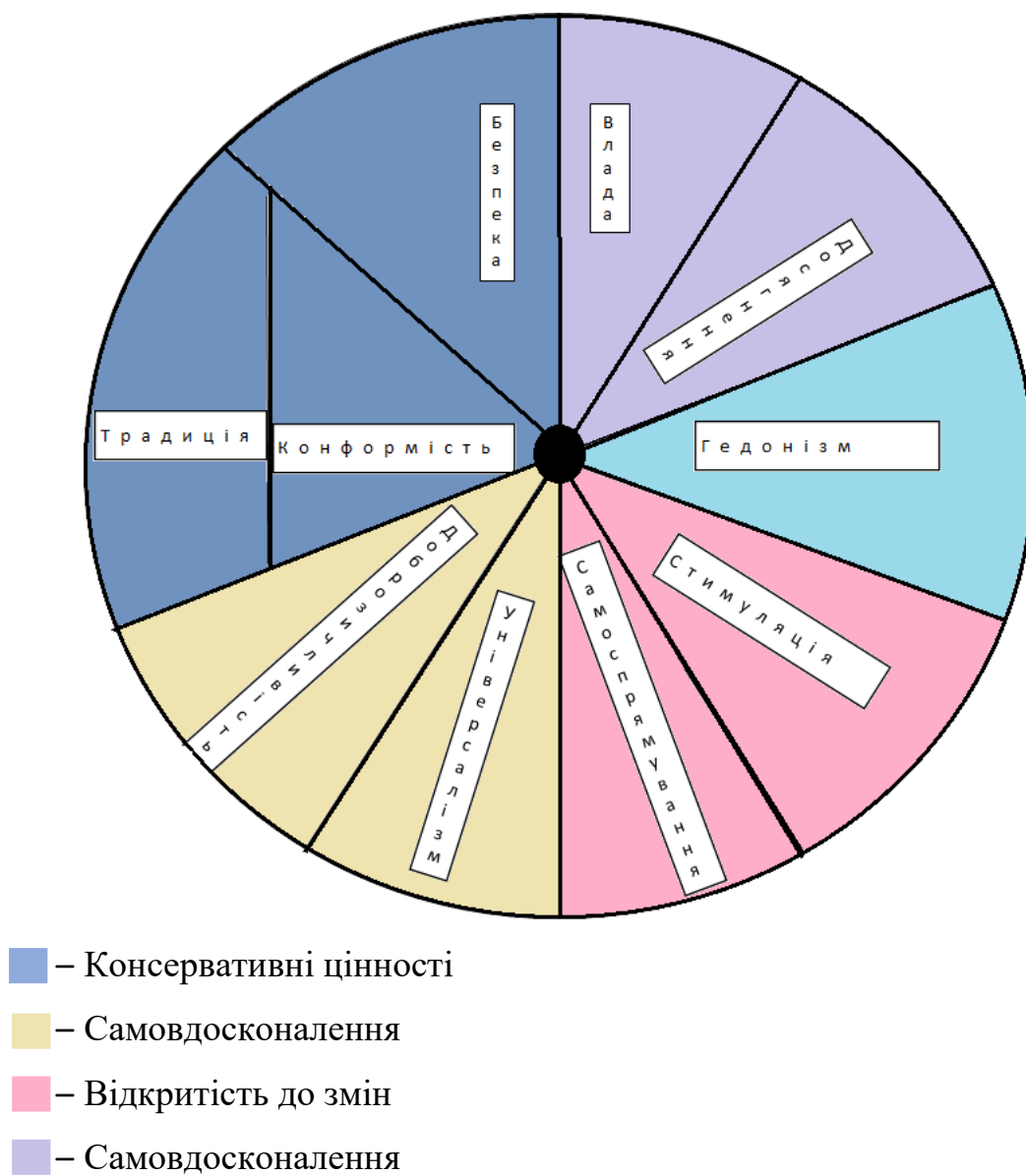
30. Moss L. S., Savchenko A. Talcott Parsons: Economic Sociologist of the 20th Century. 2006. 256 p.
31. Muhić M. Multiculturalism in central and Eastern Europe: challenge or threat? [Електронний ресурс] / Maja Muhić. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/aeer/article/view/300/376>
32. Nagorniak K. Self-expression values of youth as an indicator of changes in Ukraine (based on the refined Shalom Schwartz basic human values scale. Academia.edu.
URL: https://www.academia.edu/37410746/Self_expression_values_of_youth_as_an_indicator_of_changes_in_Ukraine_based_on_the_refined_Shalom_Schwartz_basic_human_values_scale?email_work_card=title
33. Parsons T. The Social System. — Glincoe: Free Press, 1951. — P. 12
34. Polletta F. Collective identity in social movements [Електронний ресурс] / F. Polletta, J. Jasper — Режим доступу до ресурсу: https://www.researchgate.net/publication/228801903_Collective_Identity_in_Social_Movements
35. Roheach M. The nature of human values.
URL: <https://archive.org/details/natureofhumanval00roke>
36. Schwartz S. H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries.
URL: https://www.researchgate.net/publication/230557790_Universals_in_the_Content_and_Structure_of_Values_Theoretical_Advances_and_Empirical_Tests_in_20_Countries
37. Schwartz S. H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries.
URL: https://www.researchgate.net/publication/230557790_Universals_in_the_Content_and_Structure_of_Values_Theoretical_Advances_and_Empirical_Tests_in_20_Countries

38. Trigilia C. The origins and developments of capitalism. 39 p.
39. Witte E. H., Stanciu A., Boehnke K. A New Empirical Approach to Intercultural Comparisons of Value Preferences Based on Schwartz's Theory. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.01723/full>
40. WVS Wave 5 (2005-2009). Ukraine. World Value Service. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV5.jsp>
41. WVS Wave 6 (2010-2014). Ukraine. World Value Service. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>
42. WVS Wave 7 (2017-2020). Ukraine. World Value Service. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>

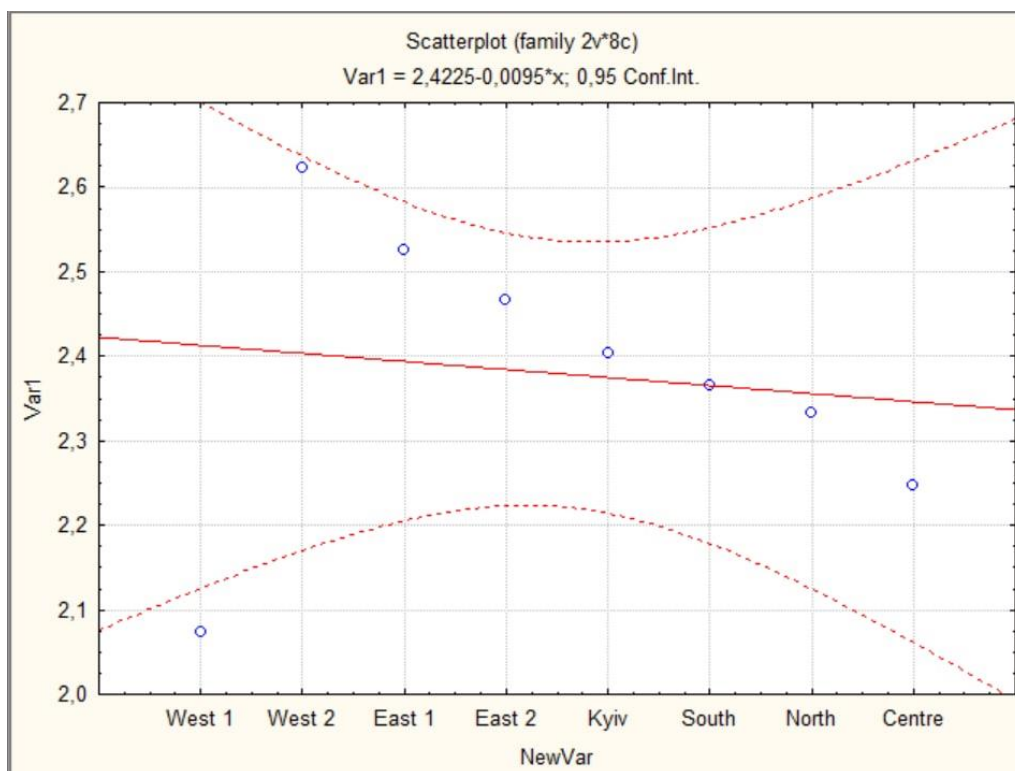
ДОДАТКИ

Додаток А

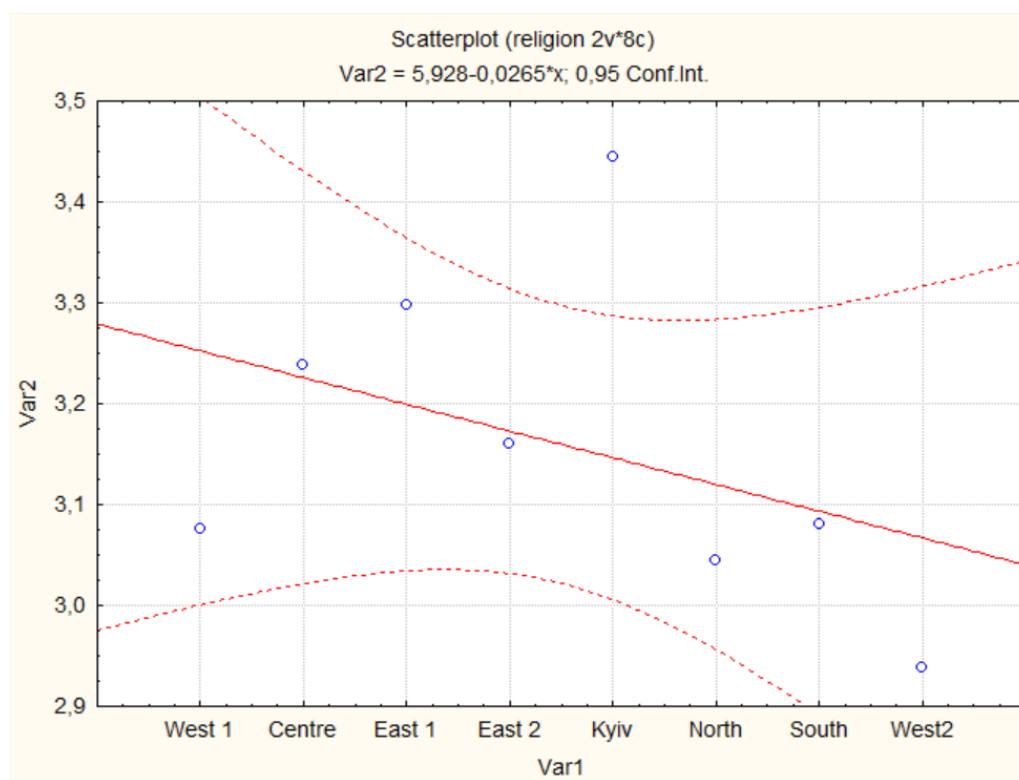
Коло Шварца

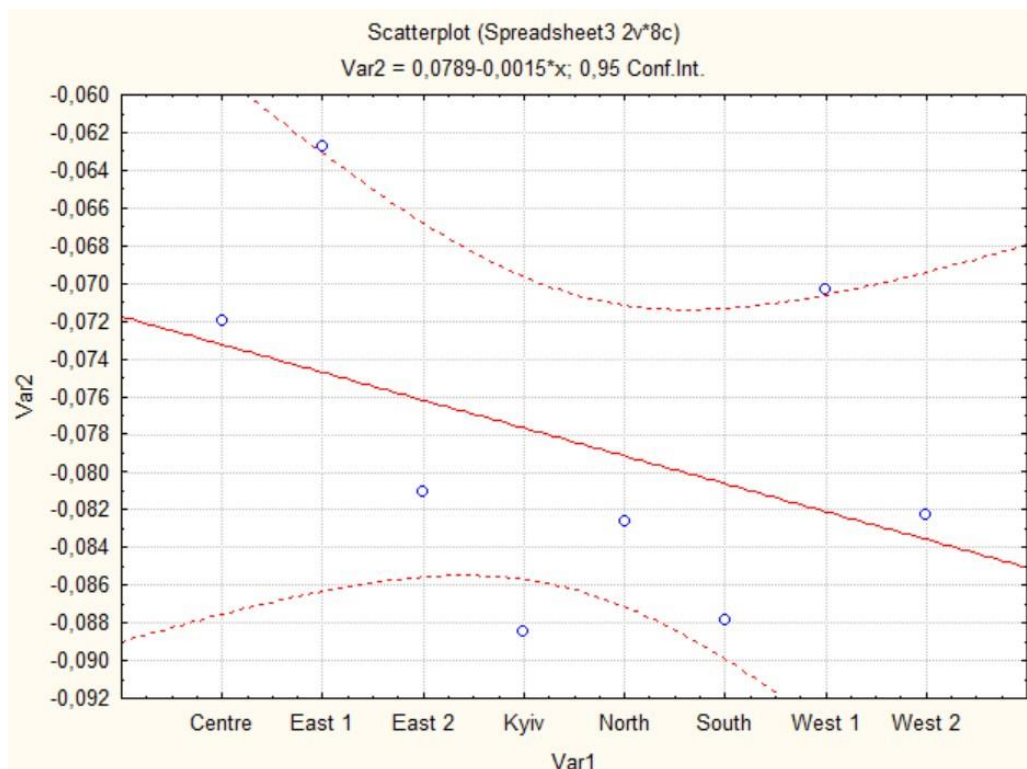
Цінність сім'ї

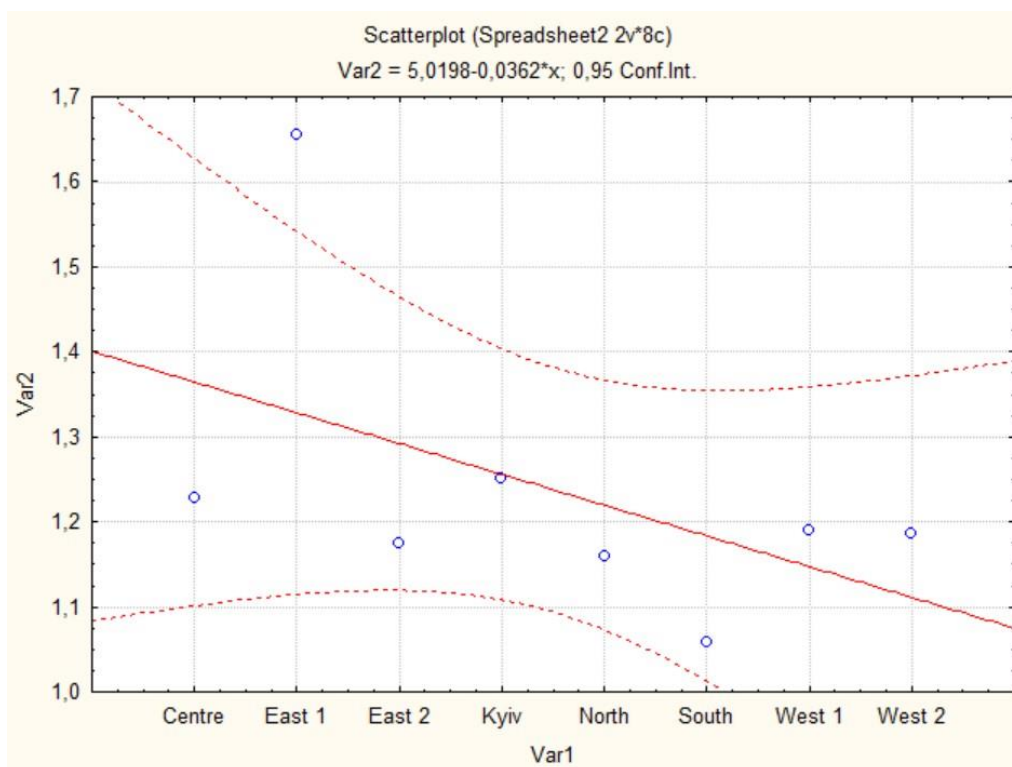
Цінність релігії

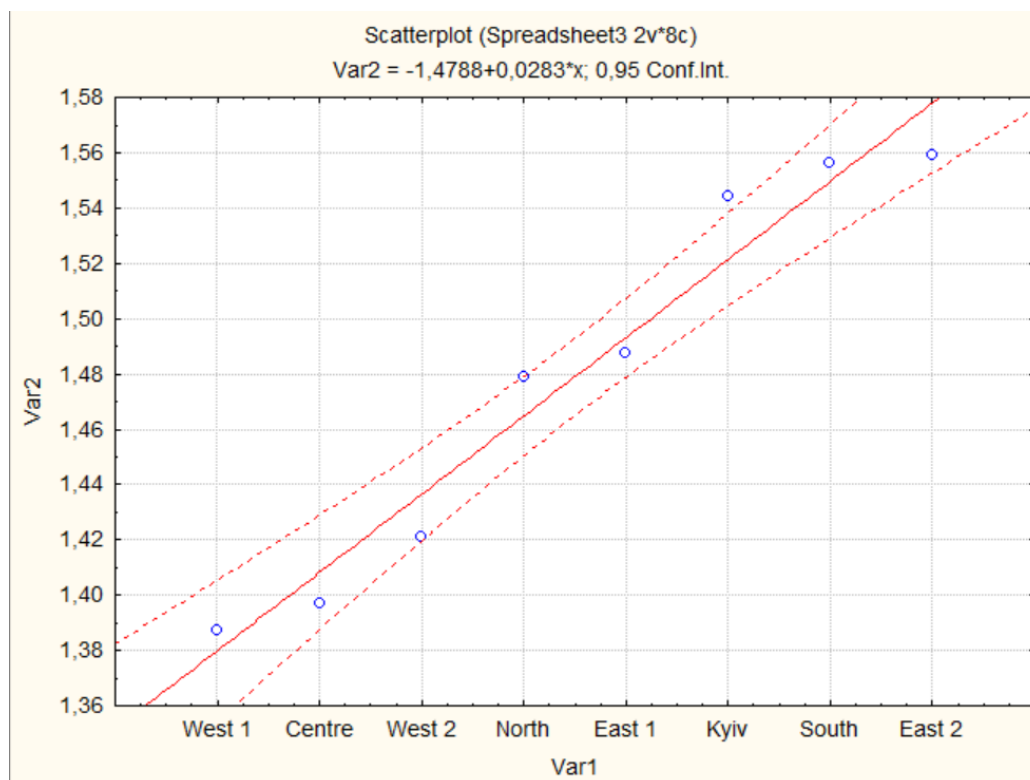
Цінність гендерної рівності

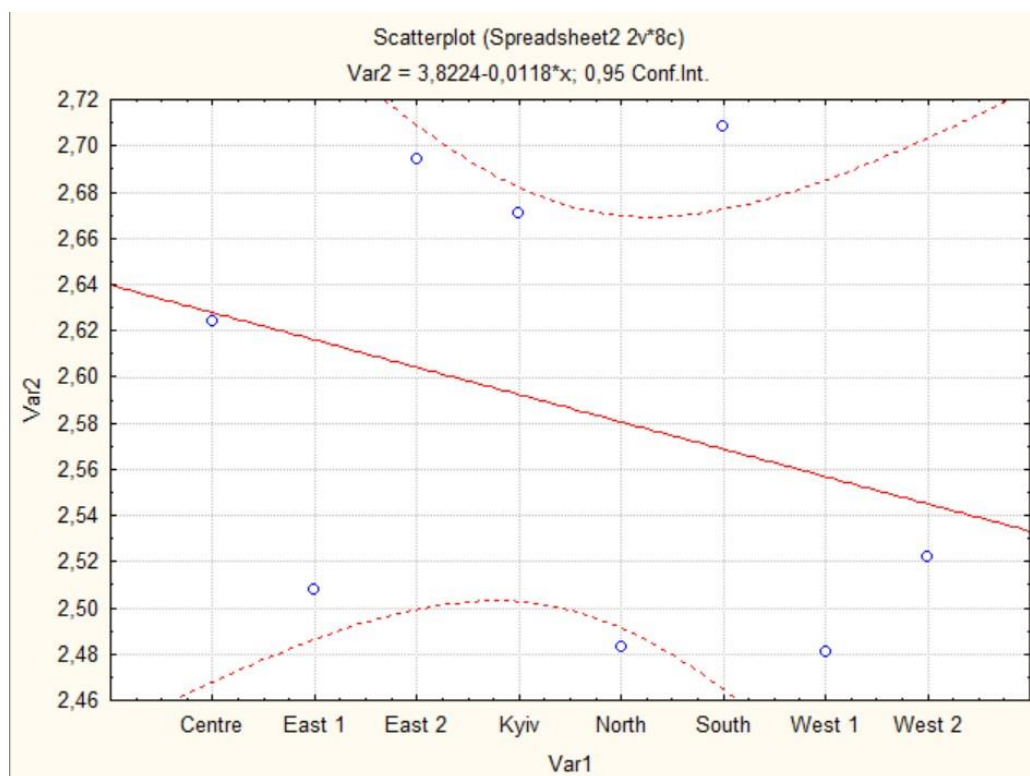
Цінність сприйняття «інших»

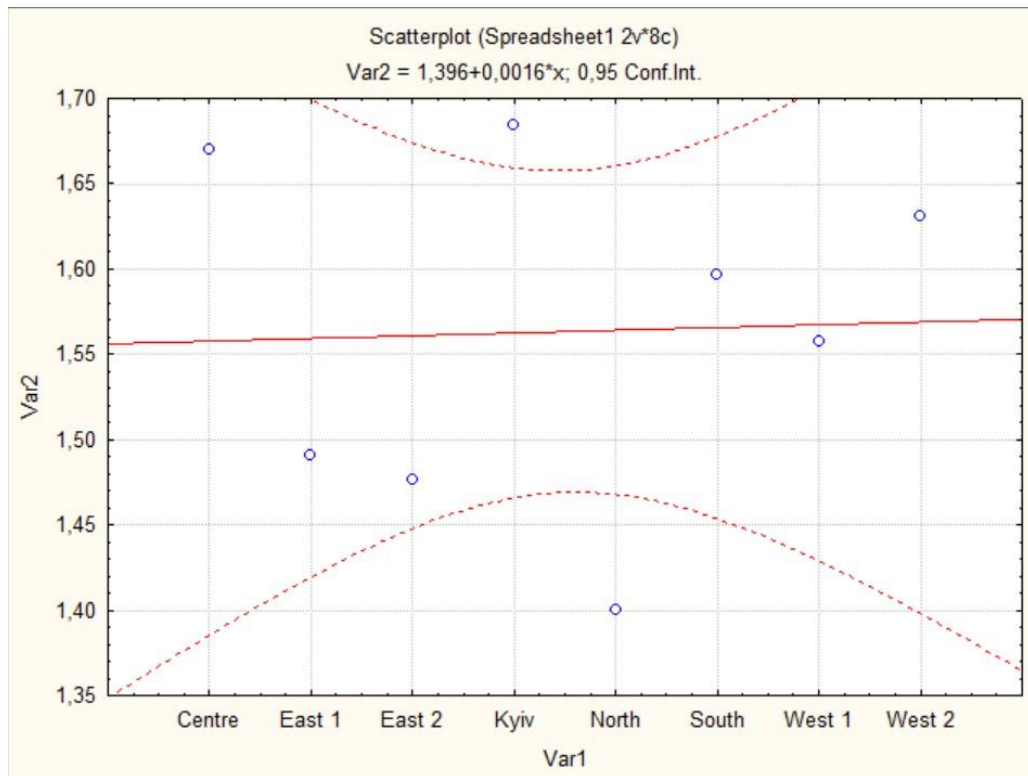
Цінність громадянського суспільства

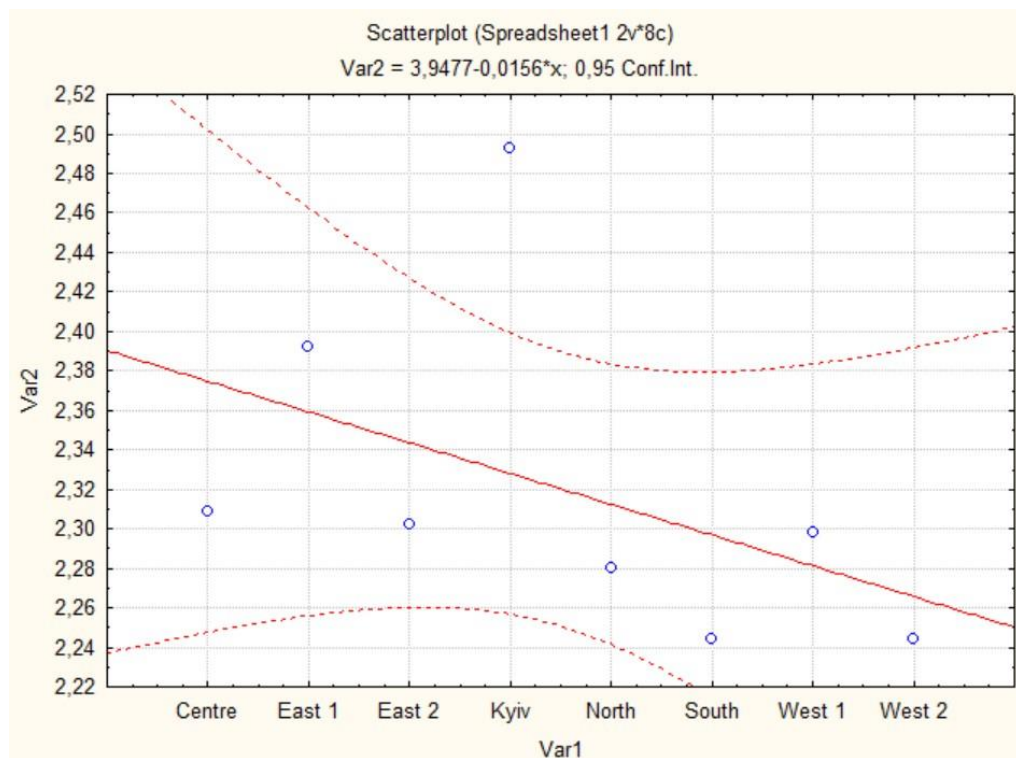
Цінність гедонізму

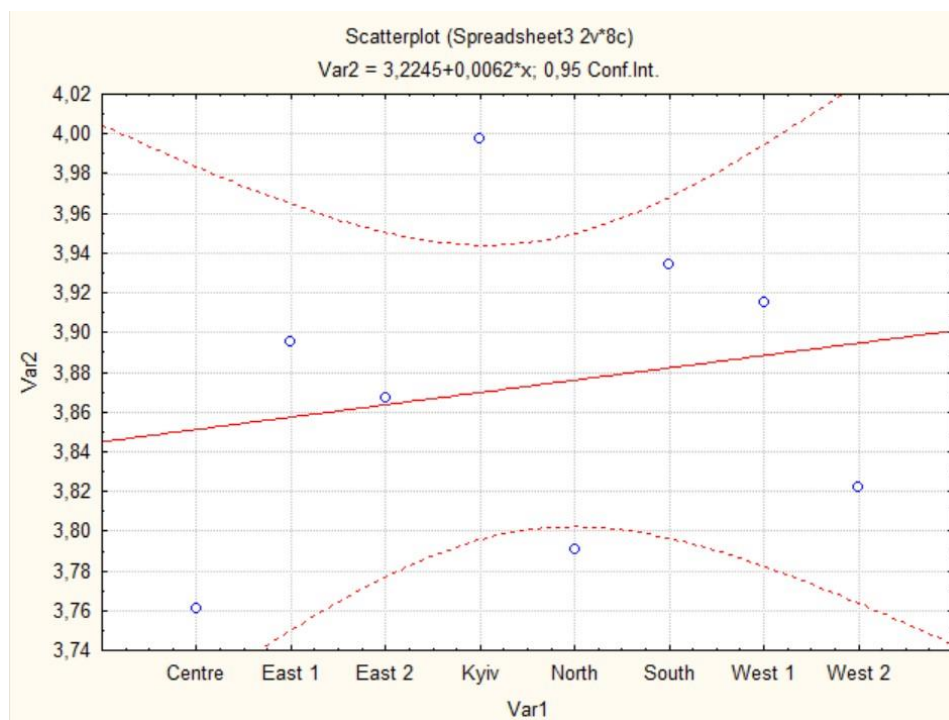
Цінність безпеки

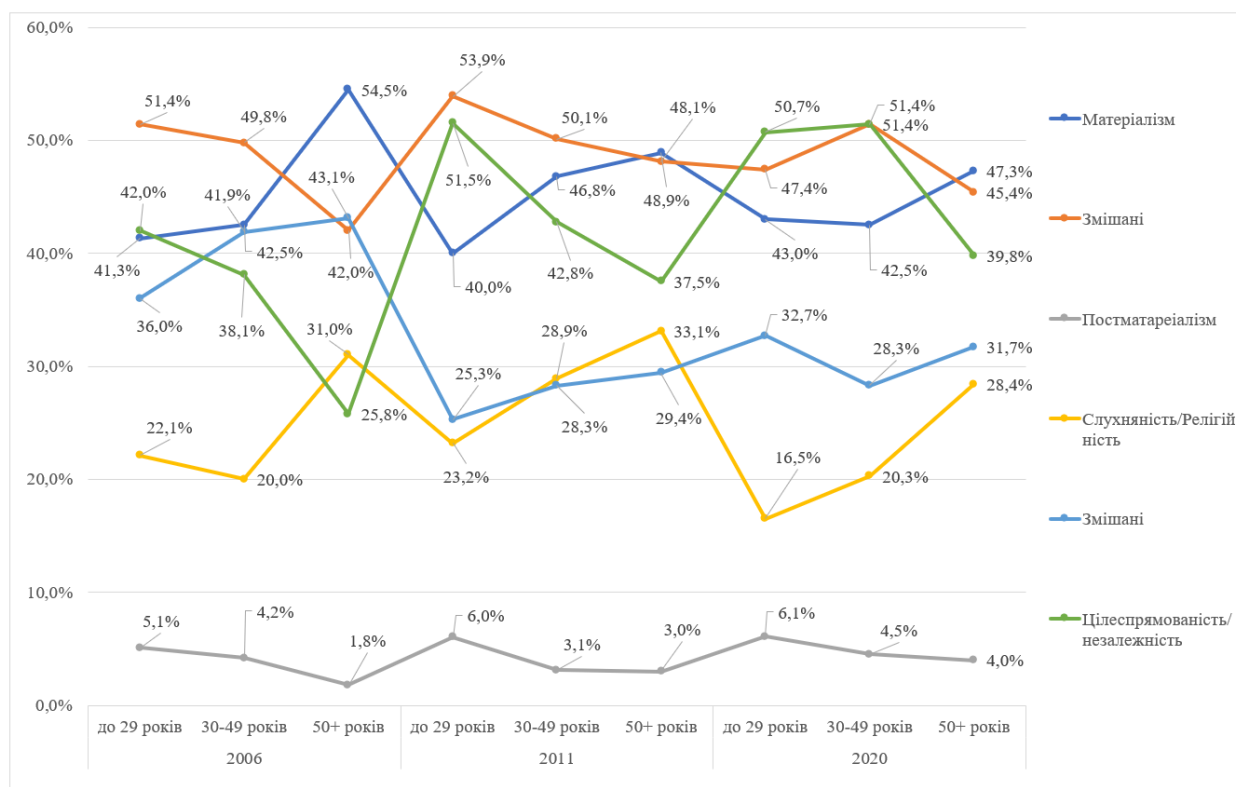
Цінність ставлення до влади

Цінність фінансового благополуччя

Динаміка розвитку цінностей Українців в період з 2006 по 2020 рік

АНОТАЦІЯ

Дипломної роботи

Тема _____ «Ціннісні відмінності сучасних регіонів України»

Студентка _____ Щербак Віра Андріївна _____

(прізвище, ім'я та по-батькові)

Рік навчання, факультет _____ ФСНСТ-4 _____

Науковий керівник _____ кандидатка філософських наук, доцентка кафедри політології НаУКМА, Амельченко Н. А. _____

(вчений ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент _____

(вчений ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Захищена “ _____ ” _____ 200_ р. (дата не проставляється)

Короткий зміст роботи

У роботі розглянуто концепції дослідження цінностей Р. Інглхарта та Ш. Шварца. На основі їхньої методології було проведено дослідження щодо ціннісних відмінностей сучасних регіонів України. Результати не показали великої різниці між цінностями в регіонах. Саме тому, було розглянуто питання ідентичності як цінності. Також, було висунуто гіпотезу щодо подальшого напрямку розвитку цінностей українців з урахуванням сучасної соціально-політичної ситуації в державі.